

CONTRIBUCIONS DE L'ECONOMIA SOLIDÀRIA
AL MOVIMENT PER LA SOBIRANIA
ALIMENTÀRIA

Autora: Laura Solé Martín

Tutora: Irene Maestro Yarza

Tesina del Màster en Globalització,
Desenvolupament i Cooperació

Universitat de Barcelona

2018

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

1. RESUM I PARAULES CLAU

L'actual model agroalimentari és insostenible per a la vida i, per tant, no només és urgent sinó indispensable apostar per l'enfortiment i consolidació de la Sobirania Alimentària com a alternativa per una producció i consum d'aliments ètica, justa i solidària amb el medi ambient i les persones. En aquest estudi es reflexiona sobre les aportacions de la proposta política i pràctica de l'Economia Social i Solidària al desplegament, multiplicació i consolidació de la Sobirania Alimentària a Catalunya sobre la hipòtesi que una major articulació n'augmentaria la capacitat de transformació social. S'analitzaran les aportacions de l'ESS per superar els reptes actuals de la Sobirania Alimentària, pel que fa a la relocalització de l'economia alimentària i la generació de bases econòmiques sòlides on desplegar-se, l'enfortiment del vincle entre camp i ciutat, l'avanç cap a una pràctica feminista, l'articulació amb les altres sobiraniaes i els comuns i l'augment de la capacitat d'incidència i mobilització global i local.

Paraules clau: Sistema agroalimentari global, crisi, Sobirania Alimentària, Economia Social i Solidària, Mercat Social, Moviment dels Comuns, Economia Feminista, Desenvolupament sostenible, Sobiraniaes

ÍNDEX

Introducció	5
I El sistema agroalimentari globalitzat	9
1. Retrospectiva històrica del sistema alimentari: Del colonialisme a l'expansió del capitalisme neoliberal.....	9
2. Desposseir la vida	10
3. Impactes socials i ambientals	14
3.1. Sistemes de producció.....	15
3.2. Accés a la terra.....	17
3.3. Accés a l'aigua.....	19
3.4. Accés a les llavors	22
II El moviment per la Sobirania Alimentària	24
1. El dret a l'alimentació	24
2. La Sobirania Alimentària.....	25
3. Seguretat Alimentària i Sobirania Alimentària	27
4. Els sis pilars de la Sobirania Alimentària	28
5. Propostes d'acció des de la Sobirania Alimentària	29
5.1 Reforma agrària	29
5.2 Agroecologia.....	29
5.3 Els grups de consum agroecològics.....	30
5.4 Els circuits curts de comercialització	30
5.5 Els segells participatius de garantia.....	31
5.6 El retorn al camp	32
6. Principals reptes de la sobirania alimentària	32
III L'Economia Social i Solidària	35
1. Economia Social	35
2. Economia Social i Solidària	37
2.1 L'ESS a Catalunya	40
Iv Possibles aportacions del moviment de L'ESS a la Sobirania Alimentària	43
1. Relocalitzar els circuits	43
2. Articular-se amb les altres sobiraniaes	45
3. Nodrir-se de les altres economies: l'Economia feminista i el moviment dels comuns.....	46
4. Incidència política i movilització social.....	49
Conclusions	50
Bibliografia	53

INTRODUCCIÓ

Com arriben els aliments a la nostra taula? Qui els ha produït, on, de quina manera i quines implicacions té això a escala global? Qui se'n beneficia? El model agroalimentari actual, emmarcat en les lògiques del capitalisme neoliberal, té greus impactes socials i ambientals que han provocat que, juntament amb els efectes d'altres dinàmiques capitalistes, s'hagi arribat als límits biofísics del planeta. Davant d'aquesta situació, s'han consolidat diverses alternatives per garantir el dret a l'alimentació, algunes des de les institucions internacionals i privades, com l'aposta per la biotecnologia com a nova revolució verda, i d'altres des dels moviments socials i populars, com la Sobirania Alimentària.

Paral·lelament, la crisi alimentària ha anat emmarcada d'una crisi multidimensional que inclou les cures, l'ecologia, la salut, l'energia... que en les darreres dècades ha fet emergir propostes per un canvi civilitzatori des de dimensions com l'ecologisme, el feminisme... En aquest marc i bevent d'aquestes propostes, a la dècada dels seixanta, neix l'Economia Social i Solidària com a una economia contra-hegemònica que anteposa les necessitats de la vida i les persones per davant del lucre. Aquesta altra economia s'instal·la ràpidament a Catalunya, on comencen a proliferar iniciatives en tots els sectors de l'economia fins a l'actualitat, en què podem parlar d'un moviment en auge, viu i vibrant.

El present estudi vol comprovar la següent hipòtesi: La Sobirania Alimentària es desplegarà, multiplicarà i consolidarà a Catalunya més fàcilment si augmenta els espais de confluència i es nodreix de la proposta política i pràctica de l'Economia Social i Solidària. La finalitat de l'estudi és, doncs, aprofundir en les aportacions que l'ESS pot fer per al desplegament de la Sobirania Alimentària al nostre territori; una necessitat més urgent que mai, en tant que els camps estan abandonats (amb una població agrària que no supera el 2%), el sòl i l'aigua estan subjectes a usos especulatiu, els petits projectes agroecològics es troben aïllats i mancats de suport, les condicions laborals són precàries, el sector arrossega l'endeutament des de la revolució verda i ha de fer front a l'efecte de Mercabarna al territori i la petita pagesia i els comerços de consum responsable lluiten de manera desigual contra les grans cadenes de distribució.

Òbviament, ambdós moviments es nodreixen mútuament. Si bé, per manca de temps i d'abast de la tesina, s'ha apostat per centrar la mirada en la direcció de les aportacions de l'ESS a la Sobirania Alimentària, el qual ha permès presentar una anàlisi prou complet de l'escenari actual del model agroalimentari i sobre aquest aprofundir en la necessitat i els reptes d'impulsar propostes i confluències de base social i popular en el marc de la Sobirania Alimentària. Més concretament, els objectius específics d'aquest estudi busquen:

- Descriure l'actual model agroalimentari, estudiant-ne origen, els mecanismes de funcionament i sistemes de producció, d'accés i de gestió dels recursos, destacant l'impacte social i ambiental del model.
- Explorar el sorgiment, principis, propostes d'acció i reptes del moviment de la Sobirania Alimentària, posant-ho en relació amb el dret a l'alimentació i el principi de seguretat alimentària.
- Investigar el sorgiment i principis del moviment de l'Economia Social i Solidària, parant especial atenció al seu estat i desplegament a Catalunya en l'actualitat.
- Analitzar l'existència actual de vincles entre els principis de la Sobirania Alimentària i l'Economia Solidària com a condicionant previ per a una articulació major entre ambdós moviments.
- Posar en relació els desafiaments actuals del moviment de la Sobirania Alimentària amb les eines, bagatge i espais d'articulació que pot aportar l'Economia Social i Solidària.

Pel que fa a la metodologia, les fonts secundàries i documentals han sigut essencials des del punt de vista tècnic i metodològic. S'han utilitzat fonts bibliogràfiques per desenvolupar, verificar i contrastar la hipòtesi presentada. Totes les fonts documentals consultades estan recollides a la bibliografia de l'estudi. A més, s'ha assistit al Congrés Internacional d'Agroecologia 2018, celebrat a Córdoba els dies 30 i 31 de maig i 1 de juny del 2018, en el qual específicament s'ha participat al grup de treball sobre Economia Social i Solidària i Agroecologia.

En aquest sentit i en el marc de l'epistemologia feminista, l'estudi beu també de l'enfocament dels "coneixements situats"¹. Doncs, a banda de les fonts secundàries ja

¹ Haraway, Donna . 1991, "Ciencia, cyborgs y mujeres: La reinención de la naturaleza". Cátedra. Madrid

esmentades, queden incorporades de manera implícita les observacions i experiències vitals fruit de la pròpia experiència com a dona, blanca, nascuda a Catalunya, urbana i participant dels moviments de l'Economia Social i Solidària, especialment en el marc de l'aprenentatge col·lectiu a Pam a Pam; i la Sobirania Alimentària des de la comunicació a Catalunya.

Quant a l'àmbit territorial, l'estudi es centra en analitzar les aportacions que l'ESS pot fer a la sobirania alimentària a Catalunya, per tant, sempre que ha estat possible, s'han aportat dades, exemples i casos concrets en aquest radi d'acció. Tanmateix, cal tenir en compte que en tant que el sistema agroalimentari i les seves conseqüències són globals i les propostes de la SA i l'ESS també ho són, ha estat necessari presentar un primer marc global per situar el context i transitar de l'escenari global al local, per tancar el prisma a Catalunya. Aquest doble enfocament s'ha dut a terme principalment en el primer capítol de l'estudi, on s'analitza el sistema agroalimentari. En aquest sentit, s'ha partit d'una aproximació estructural, segons la qual la posició asimètrica dels països en el sistema econòmic global (parlarem de Nord Global i Sud Global) és determinant per les relacions que s'estableixen.

Encara en l'àmbit metodològic, per manca de temps, no ha estat possible incorporar una perspectiva interseccional a l'estudi, és a dir, que tingui en compte els múltiples nivells d'opressió (el patriarcat, el racisme, l'homofòbia, el colonialisme, el classisme...) que travessen i determinen la societat actual. Tanmateix, s'ha incorporat la perspectiva de gènere de manera transversal al llarg de l'estudi, en tant que l'opressió heteropatriarcal, com es veurà, és determinant en la majoria de relacions establertes.

Els capítols que integren el projecte són els següents:

- En el primer capítol, s'explicarà el sistema agroalimentari actual, partint de l'evolució del sistema alimentari des de la colonització d'Amèrica fins a l'actualitat i els mecanismes d'acumulació capitalista que hi intervenen. S'analitzarem els principals impactes socials i ambientals a escala global i amb una mirada a Catalunya. Per fer-ho, s'estudiaran el funcionament dels sistemes de producció i l'accés als recursos (terra, aigua i llavors).
- Quant al segon capítol, s'aprofundirà en el moviment de la Sobirania Alimentària, posant en relleu el sorgiment, principis i reptes del moviment, mantenint la doble mirada, global i al territori català.
- En el tercer capítol, s'explicarà el sorgiment del moviment de l'Economia Social i Solidària, incidint especialment en les aportacions prèvies de l'Economia

Social, així com en la seva definició, dimensions, principis i elements clau per al seu desplegament a Catalunya.

- Un cop presentades les dues alternatives i el sistema agroalimentari com a marc global, el quart capítol aprofundeix en les aportacions que l'ESS pot fer al moviment de la Sobirania Alimentària, estirant el fil dels reptes de present que s'hauran enunciat al capítol II. Les aportacions es despleguen en quatre eixos que es desenvolupen en quatre apartats del capítol: la relocalització de l'economia, l'articulació amb les altres sobiraniaes, les contribucions de l'economia feminista i el moviment dels comuns i la capacitat d'incidència i mobilització social.
- Per últim, l'estudi finalitza amb les conclusions finals, on es donarà resposta a la hipòtesi i objectius plantejats.

I EL SISTEMA AGROALIMENTARI GLOBALITZAT

El sistema agroalimentari global alimenta la població mundial a través de la intensificació de l'agricultura i la internacionalització de les xarxes de distribució. En aquest capítol, analitzarem l'evolució del sistema alimentari des de la colonització d'Amèrica fins a l'actualitat. La retrospectiva històrica ens permetrà conèixer les claus per a la seva expansió i els mecanismes d'acumulació capitalista que hi intervenen. N'analitzarem els principals impactes socials i ambientals a escala global i amb una mirada a Catalunya. Per fer-ho, s'estudiaran el funcionament dels sistemes de producció i l'accés als recursos (terra, aigua i llavors). Aquesta radiografia del sistema agroalimentari actual constituirà el punt de partida necessari per abordar en millors condicions l'estudi de la sobirania alimentària com a alternativa al model hegemònic actual. Com s'ha explicat a la metodologia, l'anàlisi amb perspectiva de gènere es farà de manera transversal en cadascun dels continguts.

1. RETROSPECTIVA HISTÒRICA DEL SISTEMA ALIMENTARI: DEL COLONIALISME A L'EXPANSIÓ DEL CAPITALISME NEOLIBERAL

Tal i com analitza Silvia Federici², el colonialisme va trastocar els sistemes agrícoles d'Àfrica, Àsia i Sud Amèrica a través de l'expropiació de la terra, la introducció de cultius comercials i monocultius d'agricultura intensiva, l'espoli i extractivisme dels recursos naturals (desforestació, mineria, etc.). En altres paraules, va implicar la posada en pràctica de polítiques que degradaven el medi ambient. Més tard, amb la independència de les antigues colònies, en general, no es va aconseguir trencar la dependència respecte als països del Nord Global, sinó que es va mantenir un model de producció orientat a l'exportació i es va crear una nova dependència amb els programes d'ajuda alimentària durant la guerra freda.

A partir dels anys 70, des del Nord Global va tenir lloc un procés que va suposar un punt i a part en el sistema alimentari mundial: s'impulsà la Revolució Verda, com a qüestionament de l'eficiència del model agrícola camperol com a productor d'aliments. Aquesta implicà la industrialització de l'agricultura, a través de l'ús generalitzat de combustibles fòssils per fer possible la mecanització del treball, l'ús

² Federici, Silvia. 2009, "Sinpermiso Sobre capitalismo, colonialismo, mujeres y política alimentaria", a Politics and Culture – Número especial sobre alimentación y soberanía.

generalitzat de insecticides i fertilitzants, l'ús intensiu de l'aigua, l'expansió del regadiu i de la ramaderia intensiva i l'especialització de les produccions agràries al món. “La Revolució Verda va acabar expulsant la petita pagesia de les seves terres, va industrialitzar l'agricultura i la va convertir en dependent ara ja no només de les exportacions sinó també de les importacions (de llavors híbrides, pesticides, fertilitzants i maquinària)”³.

Paral·lelament, a principis de la dècada dels 70, la crisi alimentària es va evidenciar amb situacions de fam, especialment al cinturó del Sahel, al sud del Sàhara, on van morir més de 100.000 persones. Una dècada més tard, el Banc Mundial va imposar als països del Sud Global un estricte règim neoliberal per a l'ajustament estructural (liberalització d'importacions, eliminació de subvencions a les persones agricultores, desviació de la producció agrícola a l'alta qualitat i els productes de luxe per a l'exportació).

Actualment, ens trobem en una altra volta de rosca de la Revolució Verda, la biotecnologia, ciència que a través de la tecnificació crea organismes modificats genèticament (amb l'objectiu de conferir un caràcter addicional a l'espècie, com resistència a plagues, tamany, etc.) i promet una producció d'aliments major⁴. L'agricultura al segle XXI s'inclou en les dinàmiques del lliure comerç, defensant els avantatges competitius que suposa que cada país tingui avantatges en la producció d'un tipus de béns respecte altres.

2. DESPOSSEÏR LA VIDA

Al llarg d'aquests anys, el sistema agroalimentari ha entrat en la seva etapa neoliberal i s'ha globalitzat gràcies a l'extensió i intensificació de l'acumulació per despossessió. Per tal d'obtenir elements per a la reflexió crítica i comprendre la lògica que permet la supervivència del sistema agroalimentari capitalista, a continuació es presentaran els trets bàsics del funcionament d'aquesta dinàmica.

³ Federici, op.cit., 2009.

⁴ García, Xavier. 2013 “La soberania Alimentaria un nuevo paradigma”. Colección de Soberania Alimentaria de VSF. Disponible a: <http://www.oda-alc.org/documentos/1341449192.pdf>

En l'etapa del neoliberalisme, el capitalisme arriba a límits molt profunds pel que fa a la mercantilització de drets indispensables per a la sostenibilitat de la vida, com els aliments, però també recursos elementals per a la seva producció, com la terra, l'aigua o l'energia -en un procés que David Harvey anomena acumulació per desposseïció⁵- creant enormes contradiccions entre l'expansió del capital i les necessitats humanes. Si la reproducció del capitalisme i la base del benefici capitalista s'aconsegueixen amb la producció d'un excedent (plusvàlua) per sobre del valor que la persona treballadora necessita per sobreviure amb un determinat nivell de vida, per generar valor extra, el capital s'apropia de la força de treball fent que generi més valor del seu propi valor i generant un valor afegit com a benefici. D'aquesta manera, com ha explicat David Harvey en diverses ocasions⁶ es transforma el treball social (el treball que es fa per a altres) en treball social alienat i sobre aquest, es construeix el poder social de dominació de classe.

L'acaparament de recursos naturals, com la terra, l'aigua o les llavors, és un dels símptomes més obvis de la política d'acumulació per desposseïció. Encara en la tesi de Harvey, al centre del procés d'apropiació privada de la riquesa comuna hi ha el fet que els diners (com a únics representants i símbols del treball social) siguin apropiables per persones privades, és a dir, poden ser acumulats sense límits per aquestes. El fet que l'acumulació de diners esdevingui una forma de poder social implica que la seva acumulació i centralització en un conjunt d'individus sigui decisiva, d'una banda, per a la construcció social de la cobdícia personal, i de l'altra per a la formació d'un poder de classe capitalista. Però a més, en el funcionament dels diners, existeix una bretxa entre valor i preu, dit d'una altra manera, entre les realitats del treball social i la capacitat d'adherir-ne una etiqueta de preu fictícia, que provoca que a nivell quantitatiu els preus del gra de blat puguin pujar i baixar com a resposta a qualsevol desequilibri entre oferta i demanda al mercat i a nivell qualitatiu es pugui posar un preu.

A l'Espanya de finals del segle XVIII, els terrenys comunals que garantien una propietat, accés i gestió de la terra comunitària, facilitaven a les economies camperoles una multifuncionalitat que permetia l'abastiment alimentari (caça, recol·lecta d'aliments silvestres, usos ramaders comunitaris) abastiment energètic (llenya) i serveis

5 Harvey, David. 2014, "Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo". *Traficantes de sueños*.

6 Harvey, op.cit., 2014

ambientals (fixació del sòl, subministrament indirecte del sòl mitjançant el fem). A mitjans del segle XVII es va intensificar, no sense grans resistències i lluites, la privatització dels comuns fins al punt que les pràctiques comunitàries varen ser considerades delictes, per anar en contra de la decisió productiva que l'estat imposava en les seves terres. D'aquesta manera es van criminalitzar i perdre processos de treball i sabers tradicionals⁷.

A banda de l'apropiació de béns i recursos comuns, es produeix també un procés de possessió de les ments, segons el qual des de diferents àmbits (mitjans de comunicació, educació, etc.) la població interioritza els valors del capitalisme com a únics i abandona la capacitat crítica. Aquesta cadena de desposessions ha estat analitzada en profunditat en l'informe 2016 del Seminari Taifa⁸.

La privatització de drets socials i serveis essencials (des del dret a l'accés a la terra o a l'aigua fins al dret a la sanitat, l'educació o l'energia) va acompanyada de l'abandonament de la responsabilitat de l'administració pública de cobrir les necessitats socials, expulsant-la cap a la caritat o cap a la família. En el cas de la família, a causa de la divisió sexual del treball, la càrrega recau, normalment, en les dones. Aquesta situació és especialment greu al camp, a causa de la desruralització creixent: amb les migracions a les ciutats es deixen d'invertir recursos al camp i desapareixen les escoles, els serveis sanitaris (des de la cura de persones dependents fins al sanejament de l'aigua) i els serveis socials.

En efecte, l'acumulació per desposició troba en la divisió sexual del treball (entesa com l'assumpció principal de les dones del treball de cures i dels homes del treball mercantil) un pilar essencial per al manteniment de la roda capitalisme. De fet, com es veurà, capitalisme i patriarcat, en realitat, estableixen una relació necessària per a la continuïtat del sistema, en el qual es nodreixen mútuament del treball invisible però indispensable de les dones en l'esfera domèstica, familiar i comunitària. Aquesta divisió s'originà amb l'inici de la societat capitalista, ja que tot i que abans d'aquest sistema podia haver una especialització de funcions entre homes i dones, això no tenia

7 Diversos Autors, 2017 "Rebeldías en común. Sobre comunales, nuevos comunes y economías cooperativas". Comunaria, Libros en Acción. Madrid

8 Seminari d'Economia crítica Taifa. 2016 "La desposesión de la vida cotidiana". Informe 11. Informes Taifa. Barcelona. Disponible a: <http://informes.seminaritaifa.org/informe-11/>

per què suposar una infravaloració del treball socialment assignat a les dones ni tampoc de tot allò relacionat amb les cures.

En l'agricultura, abans de l'arribada del capitalisme, les dones disposaven d'accés a la terra, a l'ús dels seus recursos i control sobre els cultius: tot allò que garantia la seva autonomia i independència dels homes. Silvia Federici en cita alguns exemples⁹:

A l'Àfrica, disposaven dels seus propis sistemes de llaurar i cultiu, que eren una font de cultura femenina específica i s'encarregaven de la selecció de llavors, crucial per a la prosperitat de la comunitat. El mateix podria dir-se de les dones a Àsia i les Amèriques. A Europa, fins al final de l'edat mitjana, les dones gaudien del dret a l'ús de la terra i l'ús dels "comuns" (boscos, llacunes, terres de pastura) que constituïen una important font de subsistència. A més de les tasques agrícoles juntament amb els homes, disposaven d'horts on cultivaven verdures i plantes medicinals.

L'autora explica com la privatització de la terra va implicar la separació de la producció d'aliments amb fins lucratiu de la producció d'aliments per al consum directe, designant els homes com a productors principals i protagonistes de les grans transaccions i les dones com a ajudants o treballadores domèstiques (dedicades a l'hort familiar o a la cria de petits animals per a l'autoconsum). El treball remunerat surt de la llar i s'equipara el concepte de treball al d'ocupació, reduint-lo així a aquell que s'intercanvia en el mercat a canvi d'un salari. És a l'esfera pública on tenen lloc els privilegis (representació, negociació, exploració, viatges, etc.). A les colònies, sovint els funcionaris optaven de manera sistemàtica pels homes com a interlocutors o com a titulars de propietat de la terra.

Aquesta divisió patriarcal de les tasques en la producció d'aliments imposada des dels inicis del capitalisme fa que els efectes del sistema alimentari neoliberal tinguin els següents impactes específics en les dones:

- **Desvalorització econòmica i social de les tasques:** en tant que l'aportació de les dones en l'economia agrícola (recol·lecció, conservació, hibridació i propagació de llavors, preservació d'aliments, investigació culinària i d'usos medicinals, invenció de la dietètica) són tasques no monetaritzades, esdevenen tasques invisibilitzades i devaluades socialment.

⁹ Federici, op.cit., 2009.

- **Desigualtat en la càrrega de treball:** amb la globalització del sistema agroalimentari neoliberal, s'ha produït una tendència a la desregularització del mercat de treball per aconseguir flexibilitat i competitivitat. Moltes dones s'han inserit al mercat laboral passant de l'agricultura de subsistència a l'economia monetària. La sociòloga Sasjia Saassen planteja que els efectes de les polítiques neoliberals no només han suposat la feminització de la pobresa, sinó la feminització de la supervivència: tant ha augmentat el treball invisible com el treball mal pagat de les dones, assumint dobles i triples jornades de treball¹⁰.
- **Desigualtat de drets:** El treball remunerat es vincula amb els drets de la ciutadania¹¹ (cobertura de seguretat social, subsidi per desocupació o pensió per jubilació, accés a la propietat de la terra, poder de gestió, accés al sistema de producció...). En una construcció social, s'utilitza la justificació biològica per relegar les dones a l'esfera privada de la reproducció de la família, i per tant, la seva obtenció de drets passa a ser depenent com a esposes, filles o mares. És reveladora aquesta dada: mentre les dones produeixen més de la meitat dels aliments del planeta, només posseeixen el 2% de la terra i accedeixen a l'1% dels crèdits agrícoles mundials.¹²

- **Pèrdua de coneixements i sabers tradicionals**

3. IMPACTES SOCIALS I AMBIENTALS

L'expansió i hegemonia del sistema agroalimentari neoliberal ha tingut importants impactes socials i ambientals a tot el món. A continuació, es presentarà el funcionament dels sistemes de producció i l'accés als recursos de producció (terra,

10 Sassen, S. 2003. "Contra geografías de la globalización Género y ciudadanía en los circuitos transfronterizos". Traficantes de sueños, Madrid

11 Ezquerro, S. 2012. "Acumulación por desposesión, género y crisis en el estado español". Universitat de Vic, Departament de Salut i Acció Social, Vic

12 Entrepobles. (2009). "Las mujeres alimentan el mundo. Soberanía Alimentaria en defensa de la vida y el planeta". Entrepobles. Barcelona: Entrepobles-Entrepobles-Herriarte. Disponible a: http://www.entrepobles.org/files/Libro_sa_genero.pdf

aigua, llavors) en aquest sistema i quines en són les principals conseqüències per a les persones del medi rural i per a la natura. Aquesta anàlisi es farà de manera global, però en la mesura del possible, posant una mirada a la situació a Catalunya.

3.1. SISTEMES DE PRODUCCIÓ

Amb la revolució verda, a tot el món s'expandí un model agroalimentari orientat a la mercantilització i monetarització de l'economia pagesa, que únicament buscava produir beneficis econòmics sota la lògica del lliure mercat (tot i que acostuma a estar subvencionat pels estats on s'aplica).

La pagesia va haver d'especialitzar la producció, intensificar-la (normalment, passant d'una agricultura de secà a una de regadiu) i tecnificar-la (amb l'adopció de paquets tecnològics que incloïen varietats d'alt rendiment, fertilitzants, plaguicides, maquinària, rec i crèdits) i com a conseqüència, la globalització del sistema agroalimentari va repercutir en l'empobriment de la població camperola.

Al Sud Global, el principal problema des de l'òptica econòmica és l'orientació del model a les exportacions, mantenint en molts casos l'herència productiva colonialista. Un sistema, doncs, especialment vulnerable perquè està en mans de les transnacionals agrícoles (que controlen els mitjans de producció i el mercat) i que ha de competir amb agricultures altament subvencionades (*dumping*).

A nivell d'impacte social, aquest model productiu allunya a les persones camperoles del mitjà de producció, pel que moltes es veuen obligats a l'èxode urbà. Així mateix, des de La Vía Campesina s'han denunciat casos constants d'explotació laboral de la pagesia a diverses parts del món, per condicions indignes de treball i escassa remuneració. És per això que La Vía Campesina treballa per La Declaració dels drets de la pagesia i altres persones que treballen al medi rural: una llei que asseguri la qualitat de vida de les petites productores i productors agrícoles. Per aconseguir-ho, des de fa sis anys es du a terme un procés de discussió formal al Consell de Drets Humans de l'ONU on s'està denunciant la manca de polítiques agràries coherents i d'organismes eficients que promoguin el desenvolupament sostenible del món rural (garantia d'infraestructures i serveis al camp per a la petita pagesia per assegurar el dret a la sanitat, a l'educació, ...).

A Catalunya, la revolució verda va comportar una progressiva capitalització de les finques, un augment dels costos de producció, manteniment i reproducció i, en general, un creixent endeutament amb els bancs. A més, però, va desplaçar, la presa de decisions del camp al laboratori. La pagesia es convertia, en certa manera, en l'operària d'un sistema productiu dirigit i controlat per enginyers, genetistes i mecànics¹³. En conseqüència, van desaparèixer el 60% de les explotacions agràries catalanes entre l'any 1962 i el 1999¹⁴. Aquesta fuga no ha deixat d'augmentar. Avui dia, ens trobem amb una pagesia catalana envellida i sense recanvi generacional. Del 2010 al 2016, a Catalunya van desaparèixer 6.800 finques agrícoles de petita i mitjana escala. La proporció de població activa agrària el 2016 era un 1,6% i la contribució de l'agricultura al PIB va baixar fins al 0,86% (a França suposava l'1,8% u a l'Estat Espanyol el 3,2%).¹⁵

La majoria de la pagesia catalana que resisteix és empresària d'unes explotacions generalment sobre tecnificades, basades en l'expansió del monocultiu o la ramaderia intensiva i en l'aposta per les varietats més valorades al mercat. Aquesta ha estat la política del Departament d'Agricultura fins avui per defensar el sector local de la producció globalitzada, si bé, aquestes estratègies generen escassos marges de benefici i en conseqüència els salaris més precaris del mercat laboral.¹⁶

La producció, a més, està profundament marcada pel pes essencial o control que té la distribució de la cadena alimentària. A Catalunya el 60% dels aliments que es consumeixen són importats. Mercabarna juga en aquest punt un rol fonamental com a instrument logístic dels grans agronegocis privats i per a la desaparició de la producció de proximitat i de petita escala¹⁷.

A nivell d'impacte mediambiental, les conseqüències són d'abast mundial:

13 Oxfam Intermon, 2016. "Tierra y poder. El creciente escándalo en torno a una nueva oleada de inversiones en tierras". Informe Oxfam. Disponible a: <https://caongd.org/material/informe-tierra-y-poder-el-creciente-escandalo-en-torno-a-una-nueva-oleada-de-inversiones-en-tierras/>

14 Intermon Oxfam, op.cit., 2011.

15 Llaurent Barcelona. 2016, "Medidas para construir Soberanía Alimentaria en Barcelona. Compendio de propuestas para el desarrollo de políticas municipales. Barcelona. Disponible a: https://ddd.uab.cat/pub/estudis/2016/177376/medconsob_a2016.pdf

16 Intermon Oxfam, op.cit., 2011.

17 Llaurent Barcelona, po.cit., 2016

- l'expansió del monocultiu implica la pèrdua de la diversitat dels ecosistemes i la biodiversitat agrícola.
- L'agricultura i la ramaderia intensiva i l'abús de l'agricultura de regadiu suposen l'empobriment de la terra i la desertització.
- L'abús de productes químics impliquen la contaminació de la terra i les aigües.

3.2. ACCÉS A LA TERRA

La presa de consciència sobre els límits biofísics del planeta ha portat al sector a una pugna per la terra fèrtil, amb greus impactes socials i ambientals. La proporció de terra disponible per a l'agricultura al món ha arribat al seu pic màxim i s'està reduint a mesura que es perd superfície agrícola per la urbanització i la degradació del sòl.

Des dels inicis del segle XXI, al Sud Global, s'han venut o arrendat 227 milions d'hectàrees de terra, la majoria a inversors internacionals. El gruix d'aquestes inversions s'han dut a terme en els dos darrers anys.¹⁸ L'acaparament de terres està enfocat a la producció pels mercats internacionals d'aliments i de biocombustibles. L'escassetat de terra i la volatilitat dels preus dels aliments en el mercat internacional han portat els països rics que depenen de les importacions d'aliments a adquirir grans superfícies de terra en altres llocs per produir aliments amb els quals satisfer les necessitats nacionals. Si bé alguns inversors es dediquen a la producció agrícola, d'altres compren terres amb fins especulatiu, anticipant-se a un augment dels preus en els propers anys (el que es coneix com bancarització de la terra).¹⁹

Al Sud Global, l'estructura agrícola pel que fa a la concentració de la terra es caracteritza per una distribució de tipus dual. Un petit nombre de latifundistes posseeixen la majoria de les terres cultivables, mentre que una multitud de petits propietaris, arrendataris i colons cultiva la resta de terres, moltes vegades de pitjor qualitat. Paraguai, per exemple, és el país d'Amèrica Llatina i un dels països del món amb un índex més elevat de concentració de terres. L'índex de Gini que mesura la concentració de la terra es situava el 2008 al 0,93. L'economia Paraguai es basa

¹⁸ Intermon Oxfam, op.cit., 20011.

¹⁹ Al 2011 es realitza un estudi per part del Banc Mundial sobre 56 milions d'hectàrees relacionades amb acords a gran escala. L'estudi va concloure que no s'havia fet res amb el 80 per cent d'aquesta terra, el que suggereix que una quantitat considerable està sent "bancaritzada". Es pot consultar l'estudi a Banc Mundial, 2011 "Rising Global Interest in Farmland: Can it yield sustainable and equitable benefits?", Washington

principalment en activitats agropecuàries. El cens Agropecuari Nacional del 2008 va constatar que sobre les 31 milions d'hectàrees destinades a la producció agropecuària les finques de menys de 100 hectàrees comprenien al voltant del 7,8% de la superfície i les de més de 100 hectàrees ocupaven el 92,2%. És revelador també que el 2008 el 94,25% de les terres cultivades al Paraguai estaven destinades a *commodities* agrícoles mentre que només el 5,75% a la producció camperola²⁰. Un altre cas exemplificador el trobem a Guatemala, on un 2,56% dels propietaris (mida mitjana de les explotacions de 200 hectàrees) posseeixen el 65% de la terra, mentre que el 88% dels camperols només disposen del 16% de la terra cultivable²¹.

En el context de l'expansió neoliberal en què es tendeix a la desregularització i a la pèrdua de sobirania nacional dels estats en pro de les lleis del mercat, els governs dels estats perifèrics que no s'alineen amb els inversors, troben cada vegada més dificultats a l'hora de protegir els seus territoris.²²

Si tenim en compte l'impacte social, l'acumulació de terres al Sud Global està provocant la vulneració dels drets humans de milers de persones camperoles per part de les companyies i les forces de seguretat privades i estatals, doncs davant les elits locals i els inversors nacionals o estrangers, la població local no té mecanismes de poder per a fer valdre els seus drets. S'hi suma el fet que, a molts països, els i les camperoles indígenes no compten amb un títol de propietat de la terra, tot i cultivar-la des de fa molts anys o fins i tot des de fa generacions. Això provoca desocupacions forçades i violència en moltes ocasions. Per exemple, els desallotjaments forçats a Marina Kue al juny del 2012, al districte de Curuguaty de Paraguai en el que 17 persones (onze camperoles i sis policies) van morir durant un operatiu fiscal i policials amb l'objectiu de desallotjar famílies camperoles en el que es coneix com la "massacre de Curuguaty". Diverses persones camperoles van ser empresonades fins al 2018 en el

20 Baseis. 2016, "Con la Soja al Cuello". Asunción.

21 Intermon Oxfam, op.cit., 20011.

22 Llistar, David. 2009, "Anticooperación. Interferencias globales norte-sur". Icaria Antrazyt. Barcelona

que des dels moviments socials i camperols es denuncia com a criminalització de la defensa del territori²³.

El mapa interactiu de Temper i Martínez²⁴ posa sobre la taula la fotografia de totes les comunitats en diferents llocs del planeta que actualment lluiten per defensar els seus territoris. Aquest treball és rellevant en tant que permet fer visible com els conflictes generats per l'explotació de recursos naturals es concentren sospitosament a la perifèria, i especialment allà on hi ha minories ètniques i persones pobres. Parlaríem, doncs, d'un racisme ambiental o de la natura com a camp de batalla, en el qual es posa de manifest el caràcter estructural de la posició que ocupen els països en el sistema econòmic global en els quals les relacions asimètriques determinen les seves dinàmiques. Però també és interessant veure com l'opressió té un marcat factor de classe que es fa present també en els límits del mateix país.

A Catalunya, si bé la lluita per l'accés a la terra no implica una vulneració de drets tan flagrant com al Sud Global, l'especulació amb el sòl, a causa de la bombolla immobiliària i a les requalificacions també han contribuït a la pèrdua de terra cultivable. Es fa evident, per exemple, amb dades de la Regió Metropolitana de Barcelona, on entre els anys 1990 i 2012 es va perdre entre el 30% i el 50% de la superfície agrícola.²⁵

3.3. ACCÉS A L'AIGUA

Només el 2,5% de l'aigua al món és dolça i d'aquesta, només un terç és aprofitable pels éssers vius, ja que la resta es troba als casquets polars²⁶. Segons la UNESCO²⁷, en els darrers 50 anys, les extraccions d'aigua dolça s'han triplicat i la superfície de les terres

23 La Vía Campesina, 2014 "Conflictos Agrarios y Criminalización de Campesinas y Campesinos en Paraguay: El Caso Marina Kue y la "Masacre de Curuguaty". Amsterdam. S'aporten altres exemples a Europa, Àfrica, Orient Mitjà, Àsia i Amèrica Llatina a l' informe La Via Campesina, 2017. "Campesinos/as que luchan por la justicia: casos de violaciones de DDHH las/os campesinas/os" Waterfalls, Harare, Zimbawe

24 Temper Leah i Alier Joan Martínez. Environmental Justice Atlas [en línia] Institute of environmental Technology (ICTA) Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a: ejatlas.org

25 Llaurent Barcelona, po.cit., 2016

26 Amigos de la Tierra América Latina y el Caribe, op.cit., 2016

27 UNESCO, 2015 "Water for a sustainable world". París. Disponible a: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002318/231823E.pdf>

de regadiu s'ha duplicat. El 2008, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) expressava que el 20% de la població mundial no té aigua en condicions mínimament satisfactòries i 50% de la població mundial no disposa d'instal·lacions sanitàries adequades. D'aquesta manera, el 85% de les causes de malalties i de morts al món s'associen amb l'aigua contaminada i la falta d'accés a aquesta.²⁸ Per tant, aquest recurs limitat ha de sustentar les nostres demandes domèstiques, agrícoles i industrials, essent el sector industrial el que més demanda (el 60% de la despesa).

Al llarg de la història, les agricultures camperoles han gestionat aquest recurs de manera corresponsable amb el territori, tenint-ne en compte les possibilitats hídriques. Des de mitjans dels 70, amb la revolució verda, la mecanització de l'agricultura, l'especialització agrària (monocultiu) els cultius d'exportacions i l'augment de producció agroramadera s'ha augmentat considerablement l'ús de l'aigua per a les activitats agrícoles i ramaderes.

L'agricultura utilitza actualment l'11% de la superfície terrestre del món per a la producció de cultius, també fa ús del 70% de l'aigua total extret dels aqüífers, rius i llacs. Una part significativa d'aquesta demanda és deguda a l'ús de tècniques ineficients com el reg per inundació (FAO, 2011²⁹). En l'actualitat, la població mundial segueix sense tenir facilitats per la provisió d'aigua, la demanda d'aquesta és més gran que mai. El consum d'aigua dolça al món s'ha multiplicat per sis en l'últim segle, mentre que la població ho ha fet per tres³⁰.

El camí neoliberal que promouen la majoria de governs i organismes multilaterals és la privatització dels recursos hídrics (creació de megaprojectes com repeses, hidroelèctriques, pantans) i la permissivitat amb empreses que no només s'apropien, sinó que destrueixen les fonts d'aigua, a través de la contaminació, com les indústries, l'agroindústria, l'explotació minera i l'extracció petrolera.

28 OMS/ UNICEF, 2008. Programa conjunto de monitoreo de Provisión de Agua y Saneamiento. Progresos en materia de agua y saneamiento: Enfoque especial en el saneamiento", Ginebra

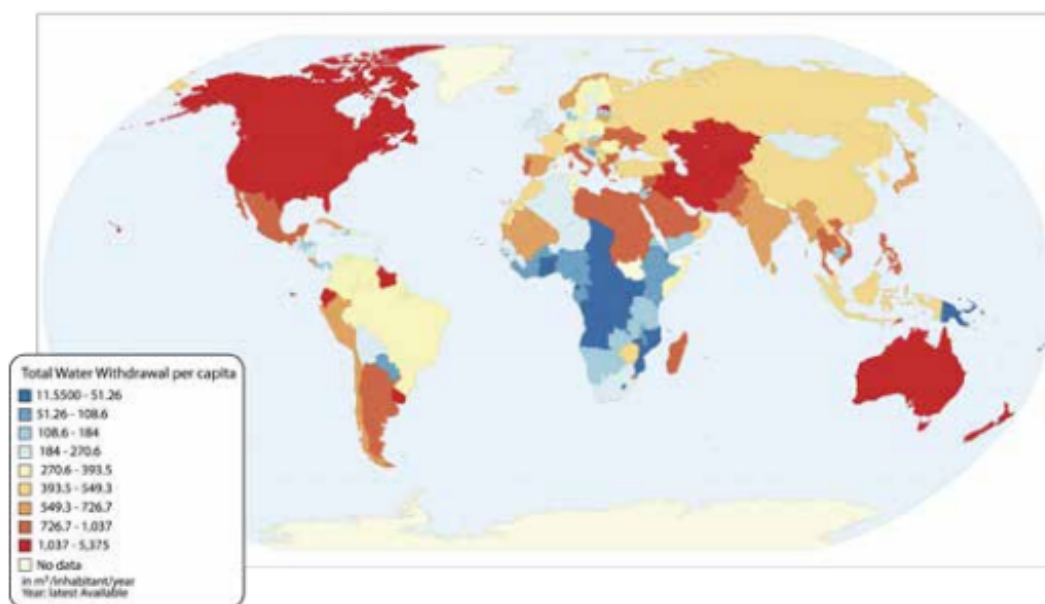
29 FAO. 2011, "El estado de los recursos de tierras y aguas del mundo para la alimentación y l'agricultura. La gestión de los sistemas en situación de riesgo." Madrid

30 Amigos de la Tierra América Latina y el Caribe, op.cit., 2016

Tot plegat té greus impactes ambientals: la degradació de rius i aqüífers subterranis, la pèrdua de biodiversitat i ecosistemes i la desertització. A nivell social, la privatització allunya l'aigua de la pagesia, que depèn de les aigües subterrànies per al reg, i provoca també pèrdua de cultius, malalties provocades per la contaminació de l'aigua, refugiats ambientals i la criminalització i violència contra les persones activistes.

A la perifèria global, la pressió per a l'accés al recurs de l'aigua, com es pot veure en el gràfic, és molt intensa. Encara que en alguns països es detecta un consum molt baix d'aigua per persona, per contra, hi ha altres amb un consum excessiu per càpita d'aigua. Aquest fet ens permet posar sobre la taula com, tot i el creixement de la població al planeta, hi ha diferències sobre el consum per càpita d'aigua, el que exemplifica desigualtats sobre l'ús a escala mundial.

Figura 1. Captació total d'aigua per càpita al 2011

Els conflictes pel control i la gestió de l'aigua són també presents als països del Nord Global. A Catalunya, diverses veus, grups i xarxes internacionals denuncien la privatització de l'aigua i defensen l'aigua com a bé comú, col·lectiu i no

mercantilitzable. Reclamen, doncs, del control social sobre el seu aprofitament, des de la cooperació mútua, solidària, sostenible i democràtica. En són exemples d'aquesta lluita: la Plataforma Aigua és Vida a Catalunya (que es crea al 2011 per denunciar la privatització de l'empresa pública Aigües Ter-Llobregat), la *Red Agua Pública*, que agrupa diferents plataformes a favor de la gestió pública de l'aigua de l'estat espanyol; el Moviment Europeu per l'Aigua, el seu homòleg a escala europea; i l'impuls de la Iniciativa Ciutadana Europea (ICE) per treure la gestió de l'aigua de les lleis del mercat. La ICE va recollir més d'1,8 milions de firmes arreu d'Europa i va aconseguir que s'exclougué l'aigua de la nova directiva de concessions de la UE, mentre continua el seu tràmit parlamentari europeu. Aquest procés ha anat acompanyat de campanyes per la remunicipalització del servei a tot Catalunya, on en només dos anys han aparegut col·lectius i plataformes a Barcelona, Terrassa, Girona, Lleida, Tarragona i Osona, per citar-ne alguns exemples³¹.

3.4. ACCÉS A LES LLAVORS

El sector industrial ha arribat a un nivell de control sense precedents del subministrament mundial de llavors, gràcies a la promoció per part dels governs de lleis restrictives sobre l'ús d'aquestes. El punt de partida el situem, fa més de vint anys, amb la inclusió per part dels governs en l'acord de l'OMC de l'obligació a tots els països d'atorgar drets de propietat intel·lectual a les varietats vegetals. Aquest acord no tenia en compte que aquestes llavors comercials van ser creades a partir de varietats de llavors desenvolupades i cultivades al llarg de la història per la pagesia. Això facilitava que les empreses poguessin reclamar drets de propietat sobre les llavors que desenvolupen i els materials genètics que contenen, impedint que la pagesia continués realitzant un procés ancestral i comunitari de recol·lecció, conservació, intercanvi i millora. Més tard, al 1991, l'UPOV (*Unión Internacional para la Protección de las Obtenciones Vegetales*, que otorga drets de propietat Intel·lectual sobre les varietats de llavors) va eliminar el dret de la pagesia a conservar i intercanviar les llavors protegides (aquelles de propietat intel·lectual de les empreses). Els tractats comercials bilaterals o regionals han estat l'altra ruta que ha facilitat el camí per a l'apropiació de

³¹ Per saber-ne més: Aigua es vida, 2018 www.aiguavesvida.org

les llavors per part del poder corporatiu. En aquests acords, els països han de subscriure les normes comercials de l'UPOV³².

El tractat de Llavors de l'ONU inclou una clàusula sobre els drets de la pagesia a conservar, intercanviar i vendre llavors conservades a les finques, tanmateix també reconeix els drets de propietat intel·lectual de les empreses sobre les llavors. La Vía Campesina ha expressat la seva decepció sobre aquest tractat en la defensa dels drets de les persones agricultores.

La pèrdua de biodiversitat agrícola es deu també a l'impuls de la producció d'uns certs tipus d'aliments o varietats en lloc d'altres, amb òptica de mercat marcada pel control de les grans cadenes de distribució. Es cultiven més aquelles varietats resistents a l'emmagatzematge o les llargues distàncies en el transport, més grans o de millor aspecte; sense tenir en compte criteris de varietat, nutricionals o de qualitat.

Les conseqüències són d'abast mundial. Pel que fa al medi ambient, en els darrers 100 anys ha desaparegut el 75% de la diversitat agrícola. Pel que fa a l'impacte social, la pagesia es troba en un atzucac per guardar, intercanviar, vendre i seguir desenvolupant les seves pròpies varietats.

32 Grain, 2016. "Los acuerdos comerciales amenazan el liderazgo campesino en la biodiversidad de semillas". Disponible a: <https://www.grain.org/es/article/entries/5631-los-acuerdos-comerciales-amenazan-el-liderazgo-campesino-en-la-biodiversidad-de-semillas>

II EL MOVIMENT PER LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

El primer capítol ens trasllada, de manera irremeiable, a la necessitat de plantejar la construcció d'alternatives que permetin revertir un sistema capitalista depredador i insostenible per al manteniment de la vida. Calen propostes col·lectives cap a un sistema socioeconòmic que permeti alimentar la població mundial sota criteris de justícia social i ambiental.

La Sobirania Alimentària (SA) és un moviment arreu del món que planteja una alternativa postcapitalista, pràctica i real a aquesta situació. En aquest capítol, es partirà del principi del dret a l'alimentació per tenir una perspectiva global que ens faciliti posar en relació la població (com a dinàmica creixent al planeta) i la producció d'aliments, per contraposar el concepte de Seguretat Alimentària amb el de Sobirania Alimentària. Seguidament, s'aprofundirà en el moviment de la SA explicant-ne el sorgiment, el rol de La Via Campesina i els seus principis, propostes d'acció fonamentals i els reptes de futur.

1. EL DRET A L'ALIMENTACIÓ

Tot i la radiografia presentada fins ara, segons la FAO, encara avui la majoria de les 570 granges del món són petites explotacions. Aquestes subministren el 70% dels aliments al món³³. Podríem dir, doncs, que aquest grup heterogeni de persones camperoles, pescadores, pastores, sense terra i indígenes duen a terme l'enorme tasca d'alimentar el món.

El dret a una alimentació adequada és un dret del ésser humà, recollit a la Declaració Universal dels Drets Humans. Així mateix, el dret a l'alimentació també es contempla a l'article primer de la Declaració dels Drets Humans Emergents, en el Dret a l'existència en condicions de dignitat, que suposa:

El dret a la seguretat vital, que suposa el dret de tot ésser humà i tota comunitat, per a la seva supervivència, a disposar d'aigua potable i sanejament, d'energia i d'una alimentació bàsica adequada, i a no patir situacions de fam. Tota persona té dret a un subministrament elèctric

33 FAO. 2015 "Connecting Smallholders to markets". Committee on World Food Security. Disponible a: <http://www.fao.org/3/a-bq853e.pdf>

continu i suficient i a l'accés gratuït a aigua potable per satisfer les seves necessitats vitals bàsiques.³⁴

La Declaració Universal dels Drets Humans Emergents (DUDHE) és un instrument programàtic de la societat civil internacional dirigit als actors estatals i d'altres fòrums especialitzats per a la cristallització dels drets humans en el nou mil·lenni.

L'any 2000, els ODM marcaven el compromís de reduir a la meitat, entre 1990 i 2015 la proporció de persones que patien fam (es calculava que hi havia 842 milions de persones desnodrides). Si bé, l'any 2010 s'estimava que la xifra havia augmentat a 925 milions de persones que patien fam, i es calculava que el nombre de persones que patien fam crònica superava en 95 milions la xifra de 1996.³⁵

La producció d'aliments al món s'ha duplicat per tres des dels anys 60 i la població des d'aleshores només s'ha duplicat. Per tant, tot i que es produeixen més aliments que mai, hi ha més gent que passa gana, és a dir, l'epicentre del problema no és troba en la quantitat d'aliments que es produeixen, sinó en, com es veurà a continuació, en el sistema de producció i consum.

2. LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

El principi de Sobirania Alimentària (SA) va ser desenvolupat per La Via Campesina i dut a debat públic en motiu de la Cimera Mundial de l'Alimentació i l'Agricultura (FAO) l'any 1996, oferint una alternativa a les polítiques neoliberals i partint d' a profund de les causes de la pobresa i la fam al món.

La Sobirania Alimentària és el dret dels pobles, comunitats i països a definir les seves pròpies polítiques agrícoles, pastorals, laborals, de pesca, alimentàries i agràries que siguin ecològica, social, econòmica i culturalment apropiades a les seves circumstàncies exclusives i en reclama l'alimentació com un dret³⁶.

34 Institut de Drets Humans de Catalunya. 2009, "Declaració Universal dels Drets Humans Emergents". Barcelona. Disponible a: <https://www.idhc.org/arxius/recerca/DUDHE.pdf>

35 FAO. 2010, "El estado de la inseguridad alimentaria en el mundo: Lainseguridad alimentaria en crisis prolongadas" FAO/PMA

36 La Via Campesina. "Seguridad o Soebrania Alimentaria." en viacampesina.org, 2017. www.viacampesina.org/es/seguridad-Sobirania-alimentaria/

La Via Campesina (LVC) va utilitzar el concepte en un fòrum paral·lel del la Cimera sobre Seguretat Alimentària. Per tant, la SA emergeix dels moviments socials, específicament de població camperola que fins al moment tenia cap o molt poca capacitat d'intervenció o pressa de veu davant les institucions. És interessant observar com, tanmateix, el principi ha anat guanyant terreny i espai de debat més enllà dels moviments socials, per entrar a les institucions internacionals.

La Via Campesina és un moviment camperol que aplega més de 185 organitzacions de 81 països que donen veu a més de 200 milions de persones camperoles als múltiples moviments populars de resistència a la globalització neoliberal de l'agricultura. Inicialment, neix com una reivindicació centrada en l'àmbit productiu i rural dels països del Sud Global. Tanmateix, en plena efervescència de l'anomenat moviment anti-globalització als anys 90, el principi s'estén ràpidament cap als moviments socials del Nord Global i esdevé un referent del seu discurs.

Amb posterioritat, la celebració de tres esdeveniments mundials van col·laborar a què la societat civil seguís aprofundint en el concepte: (i) El Fòrum Mundial per la Sobirania Alimentària a l'Havana al 2001, (ii) El Fòrum d'ONG/OSC per la Sobirania Alimentària de Roma el 2002, (iii) La Cimera Mundial de l'Alimentació (2007, Nyéleni). Arran d'aquests esdeveniments, es va fer visible la necessitat d'organitzar trobades internacionals per articular el moviment i abordar-ne els reptes. És per això que, des de l'any 1993 i fins a l'actualitat, el moviment internacional de La Via Campesina organitza conferències internacionals (Mons, 1993, Tlaxcala 1996, Bangalore 2000, Sao Paulo 2004, Maputo 2008, Yakarta 2013 i Derio, Euskal Herria 2017).

La creació d'aliances i xarxes ha jugat un paper clau en el desenvolupament del moviment global. En aquest sentit, l'any 2001 es crea el Comitè Internacional de Planificació per la Sobirania Alimentària (CIP), el qual aglutina un gran nombre d'organitzacions de la societat civil, ONGs i moviments socials implicats en la defensa de la Sobirania Alimentària. També ha anat ampliant amb les reflexions i les propostes d'àmbits tan diversos com el consum crític, el Comerç Just, la defensa dels drets humans, les lluites en defensa del territori, l'ecologisme, els moviments per la justícia ambiental, el feminisme, les lluites de les persones afectades per conflictes bèl·lics, etc.

El moviment, doncs, quelcom viu i dinàmic, s'ha anat enriquint amb noves dimensions: producció sostenible, prioritització del comerç local, participació democràtica en la

presa de decisions polítiques, autogestió i independència dels pobles... D'aquesta manera, la proposta no es restringeix a l'esfera de la producció d'aliments sinó que integra els diversos graons de la cadena alimentària (producció, distribució i consum). Un dels trets característics del discurs de la Sobirania Alimentària és el fet de situar a la petita pagesia en el centre de les polítiques públiques. En aquest sentit, un dels principals objectius de la Sobirania Alimentària és garantir la participació dels pagesos i les pageses en la presa de decisions i fomentar el seu empoderament.

3. SEGURETAT ALIMENTÀRIA I SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

El principi de la Seguretat Alimentària diu que tota persona ha de tenir accés a una alimentació sana i equilibrada. La FAO la defineix com garantir a l'accés (físic, econòmic i social) als elements necessaris per al consum adequat i el benestar i desenvolupament de les persones³⁷. El concepte, que sorgeix en la dècada del 70, implica, segons la FAO, "l'obligació de l'Estat d'assegurar que les persones no morin de fam i fer tot el possible per promoure un gaudi ple del dret de tots a tenir aliments adequats al seu territori per tenir una alimentació sana i equilibrada".

Tanmateix, a diferència de la Sobirania Alimentària, la Seguretat Alimentària no defineix qui o de quina manera ni amb quin impacte ha de produir els aliments, ni a través de quins circuits de comercialització. De fet, el dret a l'accés a aliments adequats per una alimentació sana podria entrar en contradicció amb la Sobirania Alimentària. Per la Seguretat Alimentària, un país podria alimentar tota la seva població a través de la importació d'aliments d'altres països, fet que pot tenir conseqüències perverses. Un cas il·lustratiu és la quinoa: un augment de la demanda mundial de quinoa vinculada a un consum massiu al Nord Global a causa dels seus beneficis nutritius, provoca un increment del preu del gra i que la població local consumidora no hi pugui tenir accés.

Per tant, es pot dir que mentre la Seguretat Alimentària es basa en el concepte d'accés a l'alimentació, però sense denunciar les causes de la fam i perpetuant les desigualtats del sistema socioeconòmic; la Sobirania Alimentària és una proposta política transformadora d'aplicació pràctica, que trenca amb el sistema actual de producció i comercialització d'aliments en el món globalitzat.

³⁷ www.fao.org

4. ELS SIS PILARS DE LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

A continuació es presentaran breument els principis de la Sobirania Alimentària, que van ser recollits a la Declaració de Nyéléni i acordats al Fòrum de Nyéléni, celebrat a Mali al 2007³⁸:

1. **Prioritzar els aliments per als pobles:** es posa les persones -incloent a aquelles que pateixen fam i viuen en situacions d'ocupació, zones de conflicte i marginació-, al centre de l'alimentació, l'agricultura, la ramaderia i les polítiques de pesca; assegurant aliments suficients, nutritius i culturalment apropiats per a totes les persones, pobles i comunitats; rebutjant la proposta que l'alimentació és una mercaderia o un component de l'agronegoci internacional.
2. **Valorar els productors d'aliments:** valora i dona suport a les contribucions i respecta els drets, tant de les dones com dels homes pagesos i agricultors a petita escala, pastors, pescadors tradicionals, habitants dels boscos, pobles indígenes, treballadors agrícoles i pesquers, i la població migrant, que conreen, sembren, cullen i processen aliments. S'oposa a aquelles polítiques, accions i programes que els desvaloritzen, amenacen els seu mitjà de vida i els eliminen.
3. **Localitzar els sistemes d'alimentació:** acosta a les persones productores i les consumidores; i col·loca ambdues al centre de la definició de les polítiques agràries. Les protegeix del *dumping* i de l'ajuda alimentària als mercats locals i dels aliments nocius i de mala qualitat; i resisteix contra les estructures, acords i pràctiques governamentals que depenen de i promouguin el comerç internacional desigual i insostenible.
4. **Promoure el control local:** del territori, la terra, les pastures, l'aigua, les llavors i la pesca en mans de les i els proveïdors locals d'aliments i s'oposa a la privatització dels recursos naturals per mitjà de lleis, contractes comercials i règims de drets de propietat intel·lectual.

38 La Via Campesina. 2018, "¡Soberanía Alimentaria ya! Una guía detallada. Disponible a: <https://viacampesina.org/en/wpcontent/uploads/sites/2/2018/02/Food-Sovereignty-a-guide-ES-version-low-res.pdf>

5. **Desenvolupar coneixement i habilitats:** desenvolupa les habilitats i els coneixements locals de les i els proveïdors d'aliments i les seves organitzacions locals; desenvolupa sistemes d'investigació apropiats per donar-los suport, difonent aquesta saviesa a les generacions futures i rebutjant les tecnologies que les debilitin, amenacin o contaminin, com, per exemple, l'enginyeria genètica.
6. **Treballar amb la Naturalesa:** utilitza les contribucions de la natura en els diversos mètodes de producció i de collita agroecològica amb baixes repercussions externes, que maximitzen les contribucions dels ecosistemes i milloren la resistència i l'adaptació, especialment de cara al canvi climàtic. Rebutja els mètodes que depenen dels monocultius i fàbriques ramaderes d'alt consum energètic, pràctiques pesqueres destructives i altres mètodes de producció industrialitzats, que perjudiquen l'ecosistema i el medi ambient i contribueixen a l'escalfament global.

5. PROPOSTES D'ACCIÓ DES DE LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

Aquests principis es materialitzen en determinades pràctiques. A continuació, se'n desgranaran les principals, si bé, també s'hi inclourien les ocupacions de terres, els mercats locals -on les persones consumidores compren directament a les productores-, el consum crític i responsable, els bancs d'intercanvi de llavors autogestionats, la incorporació i conservació de sabers als sistemes productius... S'esmentaran també algunes propostes i iniciatives de Sobirania Alimentària existents a Catalunya, si bé en un proper estudi, amb més recursos, seria interessant aprofundir-hi explorant-ne d'altres i aportant noves dades, per tal de tenir una fotografia més completa.

5.1 REFORMA AGRÀRIA

El moviment de la Sobirania Alimentària defensa que la possessió i ús de la terra ha de pertànyer a aquell que la treballa i que no pot ser mai una mercaderia, entenent que és garantia de supervivència, valoració de la cultura i de l'autonomia de les comunitats i de la preservació dels recursos naturals. A més de la distribució de la terra, la reforma agrària ha d'implicar una política de preus i mesures que garanteixin la democratització dels mitjans de producció i control de la comercialització, que estimulin la petita agricultura i cooperativa, a través de crèdits i assegurances agrícoles.

5.2 AGROECOLOGIA

Per a La Vía Campesina, l'agroecologia és el camí a través del qual garantir la Sobirania Alimentària. L'agroecologia és un enfocament tecnològic subordinat a objectius polítics profunds i per tant, la pràctica agroecològica ha de ser col·lectiva, orgànica, solidària, ajustada a les condicions materials i polítiques concretes. El moviment la defineix com el patrimoni dels pobles rurals però també una manera de ser i produir, amb bases no només biològiques sinó socials. Implica, així doncs, una forta relació amb la natura, però també l'enfocament de gènere, l'autonomia a través de l'autoabastiment i l'abastiment local i regional, el reciclatge, la diversificació...³⁹

5.3 ELS GRUPS DE CONSUM AGROECOLÒGICS

Són grups de persones consumidores que s'uneixen per satisfer plegades la necessitat d'accedir a aliments de consum responsables a través de compres conjuntes i d'acord a uns valors ambientals i socials. Normalment són projectes assemblearis i autogestionats que fomenten el vincle entre el món urbà i rural, la relocalització de l'alimentació, els aliments de temporada, les relacions directes i de confiança entre consumidores i productores...

A Barcelona, durant la segona meitat del segle XIX, van sorgir les primeres cooperatives obreres per a l'abastiment de productes agroalimentaris, inspirades en el model de la Rochdale i durant la Segona República se'n comptaven una seixantena que alimentaven 10.000 famílies de la ciutat. A la dècada dels vuitanta del segle XX van aparèixer els grups de consum que avui coneixem. En l'actualitat, a Barcelona se'n comptabilitzen una seixantena de 30 unitats familiars de mitjana i 160 a tot Catalunya⁴⁰.

5.4 ELS CIRCUITS CURTS DE COMERCIALIZACIÓ (CCC)

Els circuits de comercialització són el nombre d'intermediaris entre productor i consumidor, així que els CCC es caracteritzen per la presència d'un sol intermediari entre aquests. S'entén per intermediaris aquells que fan alguna modificació al

³⁹ La Vía Campesina, 2015 "La agroecología puntal de la soberanía alimentaria" en www.viacampesina.org: <https://viacampesina.org/es/la-agroecologia-puntal-de-la-Sobirania-alimentaria/>

⁴⁰ Fernández, Anna i Miró, Ivan. 2016, "L'ESS a Barcelona". Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

producte en la cadena o ofereixen producte⁴¹. Per exemple, no es considera intermediari l'empresa de transport, una cooperativa de consum o un menjador escolar (en tant que agrupen els aliments), però sí els venedors majoristes o minoristes. En els casos en què no hi ha intermediari parlem de venda directa dins el circuit curt, és el cas de les cooperatives i grups de consum. Els principals exemples són els grups i cooperatives de consum, les botigues especialitzades, els horts comunitaris, algunes iniciatives de restauració, la venda directa a domicili, en finca o al mercat. Els CCC es defineixen per sis criteris:

- **Proximitat espacial (relocalització) entre producció i consum.**
- **Relació directa entre els actors de la cadena alimentària** com a base per a la cooperació i la coresponsabilitat: acords de quantitats mínimes de consum, pagaments agrupats per avançat, el finançament des del consum de les inversions de la producció, l'acord d'un ingrés fix anual per a la producció, la participació dels consumidors en les tasques agrícoles a canvi de preus més ajustats o la participació conjunta en mobilitzacions i campanyes per al medi rural...
- **Parts informades** per prendre decisions de manera autònoma i responsable.
- **Democràcia interna i participació directa** en la governança i gestió dels diferents processos.
- **Justícia, sostenibilitat econòmica i valor afegit del procés**, pel fet d'estar arrelat territorialment i generar relacions socials
- **Sostenibilitat ambiental:** eliminar els aliments quilomètrics, prendre mesures per a la reducció de residus, com l'aposta pel granel, els embalatges de baix impacte...

5.5 ELS SEGELLS PARTICIPATIUS DE GARANTIA

L'auge dels certificats internacionals i la seva burocràcia i cost ha allunyat a les petites productores d'aquest tipus de segells. A més, sovint, aquests no s'adapten a les formes

41 Binimelis, Rosa i Descombes, Charles-André. 2010, "Comercialització en Circuits Curts. Identificació i tipologia". Escola Agrària de Manresa i Verloc. Amb la col·laboració de l'Associació l'Era, Manresa

de producció agroecològica (per exemple, si la finca fa servir una biodiversitat que no encaixa en els formularis). També poden ser qüestionats els criteris, per ser insuficients o per no adaptar-se a les particularitats de cada producte o iniciativa. Per últim, quan es tracta de circuits curts de comercialització, els segells de certificació, poden deixar de tenir sentit. Tanmateix, hi ha persones que necessiten garanties i els segells participatius permeten construir segells de qualitat des de baix i de manera horitzontal.

En els segells participatius, les pròpies iniciatives, amb la col·laboració de les persones que normalment consumeixen els seus productes o col·lectius socials per la transformació social, estableixen els seus propis criteris i dissenyen fórmules per autoavaluar-se. A Catalunya n' existeixen diversos, entre ells el SPG de la Xarxeta, una xarxa de pageses i pagesos agroecològics creada l'any 2008, que aplega una vintena d'experiències hortícoles repartides en cinc nodes territorials arreu del país.

5.6 EL RETORN AL CAMP

Des del moviment de la Sobirania Alimentària es promou també el retorn al camp de les noves generacions, és a dir, fills o néts de pagesos que van emigrar a la ciutat a la recerca de millors oportunitats laborals i que ara han decidit recuperar la professió pagesa. Des del moviment, s'esperona que aquest retorn es faci segons els principis de l'agroecologia. Un món rural viu és fonamental per assegurar una producció local diversificada, circuits curts de comercialització, la transparència, traçabilitat i proximitat dels aliments; en definitiva per garantir la sobirania alimentària.

6. PRINCIPALS REPTES DE LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

Per finalitzar la fotografia del moviment de la Sobirania alimentària, a continuació, s'introduiran els principals reptes de futur que es presenten.

En primer lloc, a la primera Conferència Internacional de La Vía Campesina (Mons, Bèlgica, 1993) el 20% de les assistents eren dones, tots els coordinadors electes varen ser homes i el context de la dona camperola pràcticament no va aparèixer en la declaració final. Una situació similar va ocórrer a la segona Conferència Internacional (Tlaxcala, Mèxic, 1996). Des d'aleshores, La Vía Campesina ha fet passos per revertir aquesta situació, des de la creació de la Comissió de dones de La Vía Campesina, l'organització de trobades no mixtes com les Assemblees Internacionals de Dones Camperoles o aliances amb grups feministes com la Xarxa internacional de la Marxa

Mundial de les Dones. Tot i així, encara queden moltes passes per caminar i en la darrera Assemblea de Dones de La Vía (Derio, Euskal Herria, 2017) es van plantejar reptes en dos nivells: la defensa dels drets com a dones en les pròpies organitzacions i en la societat en general i la lluita com a camperoles contra el model neoliberal. Es reivindica que els avenços legislatius i polítics en matèria feminista transcendeixin a la quotidianitat de les vides i els hi facilitin una major participació política en les organitzacions, la visibilitat i reconeixement del seu treball productiu i acabar amb la violència estructural contra les dones (econòmica, laboral, ambiental, física, sexual i psicològica). Segons la declaració, la Sobirania Alimentària necessàriament ha de tenir un posicionament feminista de ruptura amb la lògica heteropatriarcal⁴². És per això que la conferència es va clausurar amb la reivindicació d'un feminisme camperol i popular, és a dir, que sorgeix de la identitat camperola i la seva diversitat de mirades i es construeix de manera col·lectiva, des de l'educació popular i en el dia a dia a les organitzacions.

En segon lloc, un altre dels grans desafiaments per al futur de la Sobirania Alimentària és com mantenir unes bases econòmiques viables per a ésser capaç de construir una xarxa extensa, resistent i consolidada que pugui esdevenir una alternativa al model capitalista agroalimentari. En altres paraules, perquè realment es doni la sobirania alimentària cal un entramat d'iniciatives i pràctiques de producció, distribució i finances ètiques que es relacionin entre elles, així com un grup nombrós de persones consumidores disposades a donar-hi suport en el seu dia a dia. Si no, es cau en el risc d'esdevenir micro-universos separats i autònoms i amb relativa capacitat transformadora.

En aquest sentit, un altre repte és enfortir el vincle i les relacions entre camp i ciutat, com a peça clau per assegurar la producció agroecològica i el consum responsable a les ciutats. Però no només: per assegurar la producció local, cal un món rural viu i reruralitzar implica fer més desitjable el món rural (polítiques públiques que inverteixin en infraestructures per millorar l'accés a la salut i l'educació i polítiques agràries que donin suport a la petita pagesia agroecològica) i apropar les ciutats al camp (un procés de conversió del terreny urbà en rústic des de les polítiques públiques i accions col·lectives des de l'autogestió, com la creació d'horts urbans).

42 La Vía Campesina, 2017. "Declaración política V Asamblea de Mujeres de La Vía Campesina", Derio, Euskal Herria. Disponible a: <https://viacampesina.org/es/declaracion-politica-v-asamblea-de-mujeres-de-la-via-campesina/>

Per últim, el darrer repte és superar el perill de la cooptació per part del sistema capitalista de les lluites de la sobirania alimentària fins a convertir-les en neutres i innòcues. Sabem de la capacitat del sistema d'apropriar-se de conceptes contra-hegemònics; en el cas de l'alimentació és evident i en trobem un exemple clar amb l'agricultura ecològica. En els darrers anys, el terme agroecològic ha estat apropiat per part d'organitzacions institucionals, empreses i polítiques públiques: han proliferat els productes d'agricultura ecològica als estants dels supermercats i les grans marques s'han afanyat per llençar al mercat línies de producció ecològica, com també ha passat amb els productes de Comerç Just. Si bé, mentre l'agricultura ecològica és basa només en una tècnica i tecnologia concreta pel que fa a la producció d'aliments, l'agroecologia, com ja s'ha vist, és una aposta política molt més holística, que inclou unes determinades tècniques però també un contingut profund, una manera de relacionar-se amb la natura i entre les persones, que la fa sostenible personalment, socialment i ambientalment. Per tant, és fonamental que el moviment de l'SA no perdi la seva capacitat transformadora, des de la denúncia a les agressions i vulneracions de drets que implica el sistema agroalimentari globalitzat i des del plantejament de la sobirania alimentària com una aposta social i política anticapitalista. Aquestes reivindicacions han d'anar de la mà d'una pràctica real i diària en totes les fases de la cadena de producció, però també ha de posar èmfasi en l'educació i sensibilització de la ciutadania per un canvi cultural en la manera de consumir.

III L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

Tot seguit, es presenta una aproximació al moviment de l'Economia Social i Solidària (ESS). Per fer-ho, analitzarem l'Economia Social, en tant que l'evolució del moviment cooperativista i mutualista, especialment a Catalunya (ja que va ser pioner a l'estat espanyol i a Europa), van esdevenir un terreny fèrtil fonamental per al ràpid floriment de l'ESS a Catalunya. Es definirà l'ESS a través de les principals definicions que s'han aportat darrerament i es presentarà el seu desplegament al territori català a través de les eines, esdeveniments i polítiques principals.

1. ECONOMIA SOCIAL

L'Economia Social és un moviment compost per un conjunt d'organitzacions circumscrites a un grup de formes jurídiques (les cooperatives, les associacions, les fundacions i les mutualitats de previsió social) que garanteixen el lucre limitat (en el cas de les cooperatives) o inexistent (la resta). Generalment, les cooperatives es defineixen per la democràcia interna i les segones per l'impacte social positiu de la seva activitat. Les cooperatives d'iniciativa social són un híbrid en aquest sentit.

El concepte d'Economia Social (ES) va emergir al segle XIX de les classes obreres i populars d'Europa com a reacció als efectes de la revolució industrial i ha estat històricament vinculada al mutualisme i al moviment cooperatiu.

Al 1844, es crea la Cooperativa Rochdale, la qual va formular un ideari cooperatiu que va marcar el moviment cooperativista i de l'ES: es definia per garantir la presa de decisions en les persones sòcies, per la igualtat de dret de vot, la retribució obligatòria del capital social i la creació d'un patrimoni cooperatiu no repartible⁴³.

Més recentment, la *Charte de l'économie sociale*, elaborada el 1980 pel Comité National de *Liaison des Activités Mutualistes, Coopératives et Associatives*, defineix l'Economia Social com aquella en què la persona i l'objectiu social prevalen sobre el capital, l'adhesió és voluntària i oberta, la gestió és autònoma i independent dels poder públics i s'assigna la part essencial dels excedents en favor d'objectius de desenvolupament sostenible, d'interès per als membres i la societat en el seu conjunt. Es posen en pràctica els principis de la democràcia interna, solidaritat i responsabilitat i

43 Fernández, Anna i Miró, Ivan, op.cit,2016

es combinen els interessos dels membres, usuaris i de l'interès general; reforçat per un fort ancoratge territorial.

A Catalunya, durant el primer terç del segle XIX es patia una profunda depressió econòmica i tot i la prohibició de qualsevol tipus de moviment col·lectiu, els moviments obrers, molt arrelats a la realitat catalana, van posar en marxa associacions de mutualisme obrer, que funcionaven com a cooperatives. La majoria de cooperatives de producció i consum, constituïdes fins aleshores per encobrir les caixes de resistència, foren moviments fortament perseguits. La primera cooperativa de la qual se'n té constància a Catalunya va ser la Companyia Fabril de Teixidors a Mà, al 1842. Diversos artesans i manufacturers es van coordinar mútuament per fer front a les demandes competitives que imposava la utilització de la màquina de vapor i la divisió del treball a les grans naus industrials.

Així, apareixien les primeres cooperatives de producció (posteriorment anomenades cooperatives de treball) i a partir del darrer quart de segle XIX i fins al 1936 es desenvolupen, entre altres, La Obrera Mataronense, La Ladrillera de Terrassa, La Obrera Sabadellense, La Artística Carpintera de Barcelona, La Redemptora de Rajolers a Sants o La Societat Cooperativa de Teixidors a Mà a Gràcia entre d'altres. Al segle XX, a Catalunya ja es troben cooperatives de producció, consum, habitatge, ensenyament, de pescadors, de serveis, agrícoles, de transports, de salut (especialment la "Quinta de Salut l'Aliança", la cooperativa de salut més gran d'Europa i exemple seguit per altres països) o d'electricitat, com la Cooperativa de Fluid Elèctric de Barcelona, que va subministrar, el 1936, fins al 20% del consum elèctric de Catalunya.

Aquesta expansió s'atura amb el franquisme, quan les cooperatives van ser dissoltes per considerar-les marxistes i molts cooperativistes van haver d'exiliar-se o van ser perseguits. Mentre que el 1935 s'estima l'existència de 300 cooperatives de producció i treball, el 1940 només en trobem 90 i el 1942 en trobem 65. A partir del 1965, reprenen importància les cooperatives de serveis com a formes d'organització col·lectiva d'indústries i professionals independents i les cooperatives d'ensenyament, com a aposta alternativa per metodologies progressistes desvinculades de l'hegemonia política i religiosa lligada al règim franquista. Les cooperatives d'habitatge van ser fonamentals en aquesta època per facilitar el dret a l'habitatge a les classes populars.

Amb l'Estatut d'Autonomia i amb les primeres eleccions a Catalunya, el 1980, la Generalitat assumeix plenes competències en matèria de cooperatives i en els anys

següents neixen les federacions de cooperatives i la confederació de Cooperatives de Catalunya.

El 2015, a Catalunya hi havia 4.212 cooperatives (el 20% a Barcelona) i 41.323 llocs de treball, el 69% dels quals cotitzen en règim general i el 31% en règim d'autònoms. Segons la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, les xifres representen l'1,4% del total de l'ocupació total catalana i un 87% del total de l'ocupació de l'economia social catalana⁴⁴.

2. ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

Als anys seixanta, a Europa, els nous moviments socials reactivaren el debat polític sobre una economia alternativa a l'economia del mercat. L'empitjorament de les condicions de vida de gran part de la població mundial, l'individualisme creixent en les relacions socials fruit de la subordinació als cicles capitalistes i el deteriorament del medi ambient van fer emergir amb força noves pràctiques amb la voluntat de donar resposta a aquesta situació. Emergien els temes vinculats a les formes de vida alternativa, la comunicació social, l'ecologisme o el feminisme, lligats a una crítica a la mercantilització capitalista i a la burocratització de l'Estat, posant en el centre la qüestió de l'autogestió⁴⁵.

Aquestes noves pràctiques es nodrien de les arrels de l'ES, especialment dels sindicats i les mutualitats obreres i el cooperativisme i afirmaven una dimensió econòmica que no es podia separar de la voluntat de transformació social i de col·locar les necessitats de les persones al centre de l'economia, a través de la redistribució i la solidaritat, entesa com a suport mutu. Naixia l'Economia Social i Solidària.

Així, l'ESS incorporava respecte l'ES un ampli ventall de formes jurídiques fins i tot la seva absència— des d'empreses formalitzades a economies informals o pràctiques individuals-, i prioritza la satisfacció de les necessitats de les persones que protagonitzen l'activitat econòmica. Per tant, es desplega una vessant socioempresarial formada per les cooperatives (de treball, de serveis, de consum, d'ensenyament, d'habitatge, de crèdit); les societats laborals; les associacions i

⁴⁴ Fernández, Anna i Miró, Ivan, op.cit,2016

⁴⁵ Fernández, Anna i Miró, Ivan, op.cit,2016

fundacions del Tercer Sector Social; les empreses d'inserció i els Centres Especials de Treball; les mutualitats de previsió social i les finances ètiques i solidàries. Però també ho fa des de la vessant comunitària dels grups de consum agroecològic, la gestió ciutadana i comunitària d'equipaments socials, les escoles lliures, els grups de criança, els horts urbans i comunitaris, els mercats d'intercanvi i els bancs del temps.⁴⁶

RIPeSS, la Xarxa Internacional per Economia Social Solidària, al 2013 i després d'un procés de diàleg entre les seves xarxes continentals, defineix l'ESS com una alternativa al capitalisme i a sistemes econòmics autoritaris controlats per l'estat on les persones comunes tenen un rol actiu a l'hora de determinar el curs de l'activitat econòmica.⁴⁷

A nivell internacional, al conjunt d'organitzacions i pràctiques socioeconòmiques no incloses ni en el sector privat lucratiu ni en el sector públic se l'ha denominat des de la coexistència de diferents terminologies: economia popular i solidària o economia del treball, sobretot a Amèrica Llatina, i economia solidària, economia social i tercer sector en la tradició europea⁴⁸.

La mateixa RIPESS reconeix que a causa del respecte per l'arrelament territorial, la cultura, la història i les realitats polítiques i econòmiques hi ha diferències en la definició d'ESS. Pérez de Mendiguren i Etxezarreta la defineixen per la multidimensionalitat del concepte, que recull almenys tres dimensions complementàries: la dimensió teòrica com a paradigma alternatiu sobre l'economia i que parteix de la crítica al capitalisme, la dimensió de proposta política de transformació social i, per tant, de moviment social emancipador, i una tercera dimensió més enfocada a definir un tipus específic de pràctiques organitzatives i empresarials per satisfer necessitats de manera diferent a les lògiques de l'economia de mercat.⁴⁹ Més específicament, les iniciatives de l'ESS es defineixen per les característiques següents:

⁴⁶ Fernández, Anna i Miró, Ivan, op.cit,2016

⁴⁷ RIPESS. 2015, "Visión global de la economía social Solidària: convergencias y contrastes en los conceptos, definiciones y marcos conceptuales". Disponible a: http://www.ripest.org/wp-content/uploads/2017/08/RIPESS_Vision-Global_ESP1.pdf

⁴⁸ Fernández, Anna i Miró, Ivan, op.cit,2016

⁴⁹ Pérez de Mendiguren, J. C., Etxezarreta, E. 2015, "Los debates entorno a la Economía Social y Solidària". Centro de Documentación Hegoa, Boletín de recursos de información, núm. 42. Disponible: <http://boletin.hegoa.ehu.es/mail/36>

- **Que tinguin orientació a satisfer les necessitats dels seus membres i/o de la societat**, prioritzant sempre aquest objectiu per sobre del lucre, que ha de ser limitat o inexistent.
- **Que siguin experiències basades en la gestió democràtica**, entesa des de la participació de les persones involucrades en els projectes.
- **Que desenvolupin la seva activitat des del compromís ambiental i social**, i, per tant, minimitzin els impactes negatius i amb voluntat de canvi social.

A Pam a Pam, una iniciativa de la Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya i de Setem Catalunya que delimita i articula l'ESS a Catalunya i actualment fa visibles més de 600 iniciatives a tot Catalunya, es defineix per una triple sostenibilitat: en primer lloc, sostenibilitat personal i econòmica, que implica unes condicions laborals dignes per a les persones treballadores i també democràcia interna en la presa de decisions, així com una perspectiva feminista i de cures en l'organització. En segon lloc, sostenibilitat social que tingui en compte la relació amb els proveïdors i el foment de la intercooperació, la transparència interna i externa, les finances ètiques i transformadores, la relocalització de l'economia o l'ús de llicències lliures. Per últim, un sostenibilitat ambiental, que tingui en compte la reducció de l'impacte ambiental de l'activitat a través de criteris de consum energètic, gestió de residus o ecològics. En total, les iniciatives de Pam a Pam són analitzades a través de 15 criteris amb 5 indicadors cadascun, és a dir, 75 indicadors, que s'engloben en aquesta triple sostenibilitat.⁵⁰

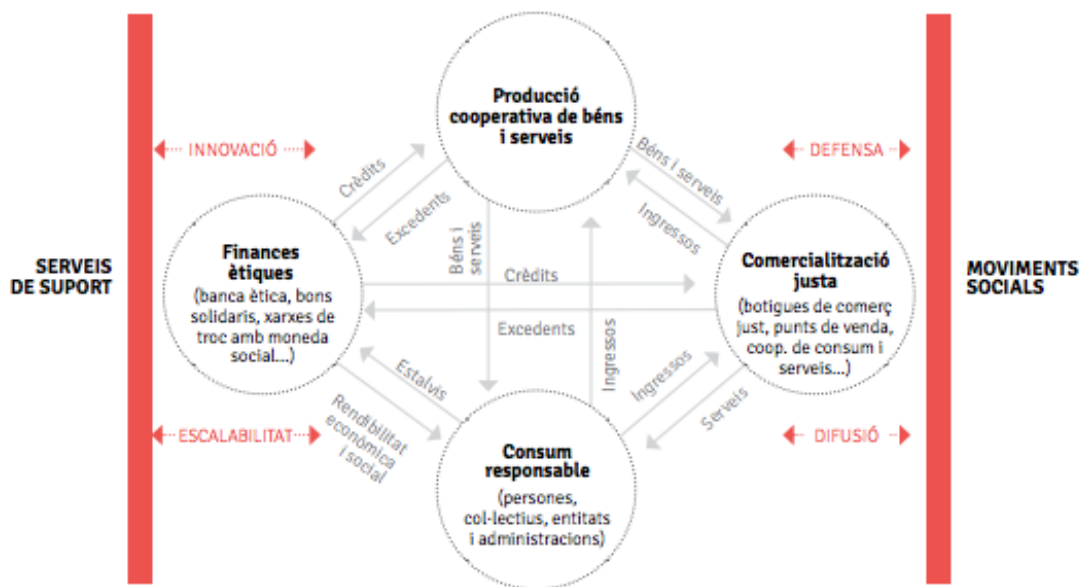
L'eina per transformar l'economia de mercat a una economia solidària que posi les necessitats de les persones al centre és la consolidació del mercat social, una xarxa de producció, distribució i consum de béns i serveis, que funciona amb criteris democràtics, ecològics, feministes i solidaris⁵¹. L'ESS existeix en tots els sectors de l'economia: producció, finances, distribució, intercanvi, consum i governança. Per tant, es refereix al foment dels intercanvis i flux econòmics a través de la intercooperació entre la xarxa d'organitzacions i persones que operen en aquesta economia

50 www.pamapam.org

51 51 Garcia, Jordi. 2002, "Objectiu: mercat social" Nexa 9, Fundació Ventosa i Roig. Barcelona Disponible: <http://www.xes.cat/docpdf/xsa1013.pdf>

alternativa, ja sigui de manera horitzontal (entre iniciatives que desenvolupen la mateixa activitat) i vertical (entre empreses o iniciatives que pertanyen a diferents nivells d'una mateixa la cadena productiva) i modular o intersectorial (organitzacions que operen en sectors diferents i que construeixen projectes conjunts).

Figura 2. Esquema de mercat social amb nodes i flux

Font: Garcia, Jordi. 2002, "Objectiu: mercat social"

2.1 L'ESS A CATALUNYA

L'Economia Social i Solidària a Catalunya és un univers divers, vibrant i dinàmic i un referent per a altres xarxes d'ESS en altres territoris. S'articula a través de la Xarxa d'Economia Social i Solidària (XES), una organització formada per més de 300 sòcies de diferents sectors de l'economia amb l'horitzó de fomentar el mercat social i que s'articula pel territori a través de xarxes locals (n'existeixen a Terrassa, Barcelonès Nord, barri de Sants i Sant Andreu de Barcelona, Sant Cugat, Ripollès o Mataró). L'eina més reconeguda de la XES és el Balanç Social, un procés col·laboratiu que, a través de la participació de persones expertes i organitzacions, permet elaborar l'Informe anual de l'Estat del Mercat Social Català. A més, el Balanç Social serveix com a eina d'autodiagnòstic per a les iniciatives que el realitzen, doncs permet avaluar el seu funcionament en relació amb qüestions ambientals, socials i de bon govern, i emprendre processos per millorar en aquests aspectes.

Una altra de les peces claus de l'articulació i visibilització de l'Economia Social i Solidària és la Fira d'Economia Solidària de Catalunya (FESC), que des de 2012 és una trobada anual imprescindible de projecció internacional que reuneix la gran diversitat d'iniciatives de l'ESS al territori. Però no només serveix d'aparador, també és un espai d'intercooperació i reflexió del mateix moviment, a través de les taules de debat, presentacions, activitats i tallers que s'hi organitzen.

Per últim, cal destacar el suport de l'Administració pública en els darrers anys en l'enfortiment i foment de l'ESS a Catalunya. Des de la Direcció General d'Economia Social, Tercer Sector i Cooperatives de la Generalitat de Catalunya, s'ha impulsat la creació dels Ateneus Cooperatius a tot el territori, mitjançant els quals s'acompanya la creació de noves cooperatives i empreses socials i s'assessora les existents. Així mateix, l'Ajuntament de Barcelona a través del Comissionat d'Economia Social, Desenvolupament Local i Consum, i Barcelona Activa, en el marc del Pla d'Impuls de l'Economia Social i Solidària 2016- 2019, també està apostant per fomentar i enfortir les iniciatives econòmiques de l'àmbit de l'Economia Social i Solidària de la ciutat a través de diverses línies de treball. Cal destacar l'elaboració de la Guia de contractació pública social de l'Ajuntament de Barcelona, que inclou requisits per potenciar l'Economia Social i Solidària en els concursos públics. Per últim, cal destacar la constitució de la Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària (XMESS) i l'elaboració de la Guia per mesurar l'economia social i solidària dels ens locals, promoguda per la Diputació de Barcelona, i que té per objectiu definir una metodologia estandarditzada per tal de diagnosticar i fer monitoratge de l'estat de l'ESS a escala local.

Es fa difícil comptabilitzar el nombre d'iniciatives d'ESS al territori, a causa de la seva diversitat de formes i pràctiques i la creixent aparició de nous projectes. Si bé, en tenim algunes dades: segons l'informe l'ESS a Barcelona, a la ciutat de Barcelona el 2016 hi havia 4.718 iniciatives socioeconòmiques que per la seva forma jurídica (fundacions, associacions, cooperatives i societats laborals del territori) s'engloben dins de l'Economia Social i Solidària⁵². L'informe de l'estat del mercat Social a Catalunya del 2016 recollia la participació de 144 organitzacions que implicaven aproximadament 82.000 persones, donaven feina a 3.000 i facturaven pràcticament

52 Fernández, Anna i Miró, Ivan, op.cit,2016

100 milions d'euros⁵³. A l'última FESC van participar 186 expositors, xifra que ha crescut respecte les 114 expositores el 2012. El projecte de Pam a Pam té mapades 600 iniciatives a tot Catalunya.

53 XES, 2017, Informe de l'Estat del Mercat Social. Xarxa d'Economia Social i Solidària, Barcelona. Disponible a: http://mercatsocial.xes.cat/wp-content/uploads/sites/2/2016/04/informe_mercatsocial_2016_2.pdf

IV POSSIBLES APORTACIONS DEL MOVIMENT DE L'ESS A LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

L'anàlisi dels moviments de la Sobirania Alimentària i l'Economia Social i Solidària ens ha permès comprovar que es basen en principis i valors molt similars, fonamentats en el compromís amb l'entorn, l'equitat, l'horitzontalitat, la participació i la democràcia interna, l'arrelament territorial, la comercialització justa i les condicions laborals dignes, ... Si bé, mentre en el cas de la Sobirania Alimentària la mirada és des del sector econòmic de l'alimentació, l'ESS inclou tots els sectors de l'economia.

La Sobirania Alimentària es multiplicarà i desplegarà més fàcilment en la societat si va acompanyada d'una altra manera de fer funcionar l'economia, que n'inclouï tots els sectors i en permeti una mirada més global i estratègica, en altres paraules, si enforteix les aliances amb l'Economia Social i Solidària. Com es veurà seguidament, l'ESS pot aportar a la SA unes bases econòmiques viables on estendre's, gràcies a la xarxa àmplia i resistent d'iniciatives de tots els sectors que formen el Mercat Social. Però també pot fer-la més factible a través del guany paral·lel de les altres sobiranies, de la inspiració d'eines i bones pràctiques de l'Economia Feminista i el moviment dels Comuns i dotar-la de més capacitat d'incidència política i mobilització social. En definitiva, l'ESS és una aliada essencial per donar resposta als reptes presents i de futur que hem vist que entoma la Sobirania Alimentària per alimentar el món sostenint la vida.

No ens trobem davant d'un terreny infèrtil ni molt menys, ja que existeixen ja exemples de pràctiques de trobada entre ambdós moviments, com ho són les cooperatives i grups de consum i els mercats de pagès o d'altres més informals dins les economies comunitàries com els horts comunitaris. Tanmateix, a continuació es vol presentar una mirada a quatre eixos que poden incloure infinitud de pràctiques de confluència i que es consideren estratègics per donar resposta als desafiaments presentats al Capítol 2 (apartat 6).

1. RELOCALITZAR ELS CIRCUITS

Un dels reptes claus per al futur de la sobirania alimentària, com s'ha vist, és de quina manera sostenir les bases econòmiques viables per fer créixer i consolidar el model, al

marge de l'economia capitalista. El Mercat Social de l'ESS permet la reapropiació popular de les quatre esferes del cicle econòmic (producció, distribució, estalvi/inversió i consum) i per tant, fer créixer i escalar de punta a punta les cadenes de valor a través de la intercooperació econòmica.

Mitjançant el Mercat Social, l'ESS permet que les persones productores i consumidores es trobin a través de circuits curts de comercialització, els projectes de producció agroecològica tinguin el suport d'entitats de finançament (com les cooperatives de crèdit o la banca ètica) per fer fluir la inversió i les empreses puguin estar gestionades per les persones treballadores, garantint-ne la capacitat de decidir sobre el com i el què produir i augmentant-ne la democràcia interna i el desenvolupament personal de les treballadores. Així mateix, permet millorar la viabilitat de projectes a escala individual a través de les compres conjuntes (permetria abaratir costos, augmentar el poder de negociació i treballar des de la proximitat) la gestió (coordinar-se per compartir espais i materials, augmentar les xarxes d'economia circular, compartir una borsa de proveïdors) o la comercialització (xarxes de distribució per abaratir costos o espais de venda co-gestionats). Però també permet augmentar els fluxos de comunicació per compartir sabers i coneixement, promoure bones pràctiques o generar xarxes de suport mutu. Per últim, la intercooperació és també un model de creixement, unint esforços per arribar a més capes de la població i escalar el model.

Finalment, el mercat social possibilita que el sector de l'alimentació s'enriqueixi de les sinergies amb altres sectors econòmics, a través de la intercooperació modular o intersectorial, basada en la construcció de projectes conjunts entre organitzacions que operen en sectors diferents. El cas de Katuma n'és un exemple paradigmàtic: Katuma és una iniciativa del sector tecnològic emmarcada en el moviment de l'ESS i el procomú digital que, a través d'una plataforma de software lliure, facilita la compravenda de productes de proximitat. Mitjançant un mapa en línia, geolocalitza els grups de consum existents, en promou el contacte i l'adhesió de qualsevol persona i en facilita les seves comandes en línia. Katuma aspira a consolidar-se com una alternativa de consum real, autogestionada per les persones usuàries a través d'una cooperativa de serveis. La seva propietat i gestió recauen en les sòcies: persones, entitats afins, grups de consum i productores de proximitat⁵⁴.

54 Per saber-ne més: katuma.org

2. ARTICULAR-SE AMB LES ALTRES SOBIRANIES

És possible construir sobirania alimentària en un entorn on les persones pateixen pobresa energètica o no tenen garantit el dret a l'habitatge digne? Es podrien posar molts exemples per afirmar que per construir sobirania alimentària, cal treballar en paral·lel per a guanyar altres sobiranies. Per garantir que totes les persones puguin accedir a satisfer les seves necessitats calen societats on els recursos més bàsics (no només l'alimentari, també l'energètic, el tecnològic, residencial, etc.) no siguin controlats per uns pocs amb l'objectiu últim de maximitzar beneficis. És aclaridor aquest breu text de Marina Sanchez Cid, que apunta a la reformulació de l'economia per entendre que ens pertany en tant que batega en totes i cadascuna de les esferes quotidianes de la nostra vida:

Entendre que l'economia és la manera com ens organitzem per satisfer les necessitats i que aquesta està marcada per relacions socials és vital perquè aquesta esdevinga realment una pràctica de benestar. L'economia serà la paraula que ens recorde que allò realment important és el benestar social i mediambiental i que per aconseguir-lo cal un important debat sobre les necessitats bàsiques, sobre els temps de vida, les malalties, la pobresa, la distribució dels recursos i els treballs, les relacions afectives, el medi ambient, la felicitat... Un debat, al cap i a la fi, sobre nosaltres⁵⁵.

L'Economia Social i Solidària fa temps que treballa per garantir totes les sobiranies: existeixen multitud de processos oberts i en marxa que proposen una superació dels valors del capitalisme. A continuació, es donarà una pinzellada dels principals exemples a Catalunya.

En primer lloc, la sobirania econòmica és la capacitat de decidir dels pobles sobre l'ordenació econòmica per garantir un model sòlid basat en l'economia productiva, respectant el medi ambient i l'equilibri territorial i cultural. Es persegueix la reapropiació popular dels circuits econòmics des de l'autogestió del treball, la comercialització justa, les finances ètiques i el consum responsable. En el marc de l'Economia Social i Solidària a Catalunya existeixen alternatives que operen en aquesta línia: des de la Banca ètica, com Fiare o Triodos Bank i des de les cooperatives de crèdit com Coop57 o Oiko crèdit. Però també projectes que treballen amb monedes socials

⁵⁵ Sánchez Cid, Marina. 2016, "La nostra economia. Cooperació. Barcelona

(com l'Ecoarxa Garrotxa, entre moltes altres) o bancs del temps i iniciatives que empoderen a les consumidores per dur a terme un consum crític i responsable, com Pam a Pam.

En segon lloc, la sobirania energètica és el dret de les persones, comunitats i pobles a prendre les seves pròpies decisions respecte a la generació, distribució i consum d'energia, de manera que aquestes siguin apropiades a les circumstàncies ecològiques, socials, econòmiques i culturals, i sempre que no afectin negativament a tercers. A Catalunya hi treballa Som Energia, cooperativa de consum d'energia verda sense ànim de lucre, dedicada a la comercialització i la producció d'energia d'origen renovable. Pretenen impulsar un canvi del model energètic actual per assolir un model 100% renovable.

En tercer lloc, la sobirania tecnològica busca l'empoderament col·lectiu per a tenir els coneixements i la capacitat per decidir sobre la tecnologia, que ens porti a satisfer les nostres necessitats i viure millor en el medi ambient. Existeixen multitud d'iniciatives que treballen per guanyar la sobirania tecnològica sota els criteris de l'ESS com Som Connexió, Guifi.net, Som Mobilitat, Katuma o Col·lectic.

En quart lloc, la sobirania residencial persegueix el dret a un model d'habitatge no especulatiu, inclusiu, sostenible i de propietat col·lectiva. Fan passes per garantir-la projectes cooperatius d'habitatge com La Borda, La Dinamo o Sostre Cívic i projectes cooperatius que rehabiliten habitatges com Celobert i que treballen per una reapropiació de l'arquitectura, que sigui participativa i sostenible amb el medi ambient, com La Col o Col·lectiu Volta.

Per últim, la sobirania relacional persegueix una recuperació de la dimensió col·lectiva de la cultura, l'educació, la salut i les cures o la comunicació. Implica un canvi en el seu ús per part dels d'estats i els mercats. Existeixen nombroses alternatives a Catalunya que lluiten contra la mercantilització d'aquestes esferes, des d'editorials i llibreries cooperatives com Pol·len editorial, Virus o La Caníbal, cooperatives de Salut com Cos o projectes d'educació col·lectius com els grups de criança compartida.

3. NODRIR-SE DE LES ALTRES ECONOMIES: L'ECONOMIA FEMINISTA I EL MOVIMENT DELS COMUNS

Si bé el moviment de la Sobirania Alimentària treballa creant aliances de manera constant amb altres moviments, des de l'ecologisme fins al Comerç Just, l'ESS permet a la Sobirania Alimentària incorporar una mirada més global, entrelaçada i transformadora de l'economia, en tant que la seva essència és el resultat d'un prisma de mirades contra-hegemòniques en contacte continu amb les propostes que van sorgint des de les altres economies, com les economies feministes i de les cures, les economies comunitàries o els comuns. La Sobirania Alimentària pot nodrir-se de les seves bones pràctiques, compartir experiències i generar-ne de noves i conjuntes. A continuació es desenvoluparan les aportacions de les confluències amb les economies feministes i el moviment dels comuns, en tant que poden donar resposta a alguns dels reptes enunciats anteriorment.

Els plantejaments de l'Economia Solidària i la Sobirania Alimentària posen de manifest la tensió capital-vida del sistema capitalista, fent palesa la relació impossible entre la sostenibilitat de la vida i la lògica productivista capitalista i fent valdre la dimensió simbòlica i cultural de l'alimentació, a través d'una mirada feminista que planteja la redimensionalització de les esferes invisibilitzades. Tanmateix, com s'ha vist al segon capítol, un dels majors reptes de la SA és incorporar la mirada feminista a la pràctica i en el dia a dia, tant a l'intern de les organitzacions camperoles com de manera transversal a totes les esferes de la producció i consum d'aliments. En aquest sentit, si bé l'Economia Social i Solidària també trobada importants dificultats en passar de la teoria a la pràctica, s'estan multiplicant experiències que busquen socialitzar eines per fer-ho possible, des de la gestió de recursos humans, mesures de corresponsabilitat, feminització de sectors econòmics o per transversalitzar la perspectiva de gènere a l'activitat econòmica. Per citar-ne dos exemples: un dels tallers de la darrera Escola d'Estiu de la XES (2018) va centrar-se a socialitzar bones pràctiques d'economia feminista que duen a terme iniciatives de l'ESS de diversos sectors i des de la Comissió d'Economies Feministes de la mateixa XES també s'estan fent passos en aquesta línia, a través de la sensibilització amb una campanya de comunicació i la creació d'una eina d'observació de gènere, una plantilla per copsar la situació de gènere als espais de treball de qualsevol activitat⁵⁶.

Al llarg de l'estudi, hem vist com es vincula la Sobirania Alimentària amb el dret a decidir dels pobles sobre els sistemes agroalimentaris, el qual suposa, necessàriament,

⁵⁶ Per saber-ne més: <http://xes.cat/comissions/economies-feministes>

crear i mantenir lògiques de cooperació comunitària, basades en la gestió comunitària de l'accés als recursos productius, naturals i tècniques de maneig, elements actualment mercantilitzats pel sistema agroalimentari. Des de l'òptica dels comuns, la cogestió pública i la cogestió local podrien facilitar augmentar les xarxes per garantir el dret a l'alimentació des d'una perspectiva de sobirania alimentària.

El paradigma dels comuns fa referència a un bast paisatge d'autoorganització social i gestió democràtica de béns i recursos, tant els comuns tradicionals, aquelles pràctiques que tenen una llarga història (muntanyes que es gestionen de manera comunal, confraries de pescadors que practiquen una pesca artesana i sostenible, xarxes d'intercanvi de llavors, terres agrícoles de gestió comunal) com els nous comuns, aquelles agrupacions que han sorgit en un territori per desenvolupar formes diferents de produir, aprendre, conivre, viure, cuidar-se i basant-se en la gestió col·lectiva i reproducció dels béns⁵⁷ (el cooperativisme de plataforma, cooperatives que aposten per una energia renovable, iniciatives de crèdit col·lectiu o comunitari, mitjans de comunicació que es construeixen des de pràctiques cooperatives, cooperatives d'habitatge en cessió d'ús, comunitats d'aprenentatge, grups de criança, horts comunitaris, ...).

A l'Estat espanyol, els terrenys gestionats de forma comunal ocupen més de 4 milions d'hectàrees, la pesca artesanal a través de confraries locals és l'ocupació de milers de persones i existeixen xarxes d'intercanvi i conservació de les llavors a tot el territori. Tanmateix, aquests són elements de resistència, ja que el model agroalimentari està allunyat dels principis dels comuns, a causa de la privatització de tota la cadena de producció, la gran quantitat d'intermediaris i la seva deslocalització. Cada vegada menys terres estan gestionades des del comú. Com hem vist al primer capítol en l'anàlisi sobre l'accés a la terra, un dels exemples paradigmàtics a Catalunya són les ciutats, on moltes de les terres de propietat pública han passat a mans privades i el sòl periurbà, clau per a la producció d'aliments, és un bé especulatiu.

Des de l'òptica dels comuns, sorgeixen propostes per guanyar sobirania alimentària a través de la reapropiació de la gestió dels béns i recursos per part dels membres de la comunitat local. Es tracta d'estratègies que tenen dos motors claus, mesures i pràctiques que han de sorgir de l'articulació i acció social i mesures que s'han

57 Diversos Autors, 2017 "Rebeldías en común. Sobre comunales, nuevos comunes y economías cooperativas". Comunaria, Libros en Acción. Madrid

d'impulsar des de l'àmbit públic a través de la co-gestió. Per exemple, l'aposta pels horts comunitaris que garanteixin la producció alimentària en les àrees urbanes i periurbanes, polítiques públiques que garanteixin l'accés a l'alimentació a través de la desmercantilització (política de preus baixos per aliments bàsics i exponencialment alt per aquells quilomètrics o de luxe...), creació de comunitat entre consumidores i productores, el foment dels mercats locals o l'adopció de les lògiques de consum responsable, que implica la corresponsabilitat de les consumidores amb les productores.

4. INCIDÈNCIA POLÍTICA I MOVILITZACIÓ SOCIAL

En l'actual escenari d'esgotament climàtic, de pèrdua de sobirania dels estats cap al poder de les grans corporacions, però també de retorn dels capitalismes d'estat amb l'auge de determinades figures d'extrema dreta a la política internacional, només des de la força col·lectiva de la globalització de les alternatives la Sobirania Alimentària augmentarà la seva capacitat d'incidència en les polítiques comercials. Per tant, la Sobirania Alimentària ha de seguir treballant conjuntament amb altres moviments transformadors, com l'Economia Social i Solidària. En aquest sentit, la campanya contra els tractats comercials pot ser un espai vector per generar sinergies i treballar plegades, juntament també, en aquest cas, amb el moviment del Comerç Just, sindicats agraris i organitzacions municipals i internacionalistes.

El Fòrum Social Mundial, que se celebrarà a Barcelona a l'any 2020 i que ja s'està organitzant entre diverses organitzacions de la societat civil i que compta amb els eixos de Sobirania Alimentària i Economia Social i Solidària pot ser un altre espai de confluència per traçar una agenda de lluites compartida.

En definitiva, és evident que per abordar conflictes globals es requereixen lluites globals. Una major sinergia entre ambdós moviments n'augmentaria la capacitat d'incidència política i de mobilització social.

CONCLUSIONS

En les pàgines anteriors s'ha tractat de mostrar de quina manera l'actual model agroalimentari és insostenible per a la vida i, per tant, és urgent i indispensable apostar per a l'enfortiment i consolidació de la Sobirania Alimentària com a alternativa per una producció i consum d'aliments més ètica, justa i solidària amb el medi ambient i les persones. En efecte, les conseqüències del desplegament del sistema agroalimentari en l'economia capitalista, constaten un atac sistemàtic d'aquest a la vida: pèrdua de biodiversitat, desplaçaments forçats, violacions de drets humans, desforestació, desertitzacions, empobriment i desaparició dels rius, ... A diferència del que puguin afirmar les institucions internacionals, com la FAO, que insten a augmentar la producció a través de la biotecnologia per erradicar la gana i la pobresa⁵⁸, la crisi alimentària no és una crisi per falta d'aliments, sinó per l'accés a aquests.

La Sobirania Alimentària és un paradigma, un moviment i una proposta pràctica per garantir els drets dels pobles a decidir sobre els seus sistemes de producció, distribució i consum d'aliments a través d'agricultures locals i ecosistemes que permetin una agricultura durable i sostenible. Tanmateix, es troba davant un seguit de desafiaments que caldrà entomar perquè pugui ser una opció de futur real que arribi al màxim nombre de capes de població. En aquest punt, al llarg d'aquest estudi s'ha validat l'hipòtesi presentada: la Sobirania Alimentària es desplegarà, multiplicarà i consolidarà més fàcilment si augmenta els espais de confluència i es nodreix de la proposta política i pràctica de l'Economia Social i Solidària.

L'anàlisi dels principis, valors i pràctiques dels moviments de la Sobirania Alimentària i l'Economia Solidària ha permès reconèixer en els pilars de la Sobirania Alimentària processos que alimenten i es retroalimenten del moviment global de l'Economia Social i Solidària (l'equitat, la participació i la democràcia interna, l'arrelament territorial, la comercialització justa, el compromís amb l'entorn, ...). Unes voluntats compartides que són un condicionant previ essencial perquè puguin donar-se noves i majors formes de confluència.

58 FAO "El papel de la FAO en la biotecnología" Disponible a: <http://www.fao.org/biotechnology/es/>

Ambdues propostes sorgeixen dels marges del sistema, de la multiplicitat de mons o pluriversos, com a propostes de vida, però també de resistència discursiva i pràctica contra l'hegemonia global del capital. Davant la crisi multidimensional, els significats i sabers generats des dels marges i pels moviments socials són fonamentals per la transformació social, en tant que són agents autònoms que sostenen els processos de canvi i són formes de pressió davant les institucions públiques i privades.

Així mateix, al llarg de l'estudi, hem trobat nombrosos exemples del desplegament paral·lel d'aquest plurivers de resistències dutes a terme des de la SA i l'ESS a Catalunya, exemples pràctics i concrets que han anat proliferant en els darrers anys, des del segell participatiu de garantia de La Xarxeta en el camp de la Sobirania alimentària fins a experiències cooperatives de crèdit com Coop57 o experiències de sobirania energètica com Som Energia o d'habitatge cooperatiu en cessió d'ús com La Borda en el terreny de l'ESS. Iniciatives que demostren que el canvi cap a un nou model de relació entre persones i territori és possible. A més, l'existència d'eines consolidades a Catalunya com la Xarxa d'Economia Solidària, el Balanç Social, la Fira d'Economia Solidària, Pam a Pam i de polítiques públiques per al foment de l'ESS, són una oportunitat que facilita defensar l'alimentació com a dret i convertir-la en un recurs comú per als processos comunitaris.

L'Economia Social i Solidària és també l'espai perquè la Sobirania Alimentària es nodreixi de bones pràctiques d'altres sectors i fins i tot, d'aquestes sinergies, en puguin néixer pràctiques conjuntes innovadores i transformadores. En són exemples a Catalunya la plataforma Katuma o els grups de consum agroecològic, però n'hi ha molts altres a tot el món. Si bé, més enllà de pràctiques concretes, és vital augmentar les confluències en els següents eixos per tal que la Sobirania Alimentària es doti de recursos per entomar els reptes que enfronta.

En primer lloc, l'ESS aporta eines per relocalitzar l'economia, per enfortir el vincle entre camp i ciutat i bases econòmiques sòlides on desplegar-se a través del Mercat Social. Un mercat arrelat al territori i gestionat per les persones, des de l'autogestió del treball, la comercialització justa, les finances ètiques i el consum responsable. Així doncs, relacionar-se dins l'entramat d'iniciatives del Mercat Social permetria a les iniciatives de Sobirania Alimentària ampliar la comunitat de participants, augmentar la capacitat d'autogestió i democràcia interna i generar noves relacions en els diversos graons de la cadena alimentària (producció, distribució, finances i consum) dins els principis de l'ètica i la solidaritat.

En segon lloc, l'ESS facilita instruments per passar de la teoria feminista a la pràctica. Segons el mateix moviment, la Sobirania Alimentària necessàriament ha de tenir un posicionament feminista de ruptura amb la lògica heteropatriarcal, que faci visible i reconegui social i econòmicament les tasques de les dones rurals i lluiti contra les violències estructurals. L'ESS a Catalunya, que incorpora la perspectiva feminista en la seva essència, està fent passos per dotar a les iniciatives d'eines pràctiques de desplegament d'una mirada feminista i de les cures en el dia a dia de les organitzacions i de la vida en general.

En tercer lloc, l'ESS facilita recursos per lluitar contra l'apropiació capitalista dels conceptes i propostes contrahegemòniques (com el concepte d'agroecologia, que s'ha vist cooptat en els darrers anys per les grans marques i determinades institucions), però també contra les lògiques d'acumulació per desposseïció que fan de motor per la supervivència del sistema. Els principis cooperatius trenquen les lògiques de propietat privada per lògiques d'horitzontalitat, cooperació i solidaritat. Dins l'Economia Solidària, el moviment dels comuns permet també rompre les dinàmiques d'acaparament de recursos i béns en mans d'uns pocs, reivindicant l'apropiació col·lectiva d'aquests a través de noves maneres de viure, relacionar-se, habitar o cuidar-se. Els comuns plantegen alternatives per apropar la producció agrària al consum des d'un nou sistema de relacions entre camp i ciutat basades en la gestió comunitària. Des d'aquesta òptica, la cogestió pública i la cogestió local podrien facilitar augmentar les xarxes per garantir el dret a l'alimentació des d'una perspectiva de sobirania alimentària. Per un futur estudi, seria interessant seguir aprofundint en les aportacions que pot fer concretament el moviment dels comuns a la Sobirania Alimentària.

Per últim, l'Economia Social i Solidària dota d'una mirada més global i estratègica la lluita per garantir la SA en tant que l'engloba en la pugna per guanyar la resta de sobirania i n'augmenta la capacitat d'incidència política i mobilització social. L'ESS possibilita a construcció col·lectiva per a què tota societat sigui partícep i corresponsable de l'accés i gestió dels béns i recursos.

Així doncs i per concloure, cal que la Sobirania Alimentària segueixi creant xarxes i aliances amb altres propostes transformadores per seguir desenvolupant el moviment de manera global. En aquesta estratègia, serà clau l'articulació amb el moviment de l'Economia Social i Solidària en tant que aporta una mirada més global, complexa, i estratègica per la transformació social a través de la reapropiació popular de l'economia, així com eines i recursos per afrontar els desafiaments presents i futurs.

BIBLIOGRAFIA

- Aigua és Vida. (2018). *Aigua és vida*. Recollit de <https://www.aiguaesvida.org>
- Ajuntament de Barcelona. (2016). *Pla d'impuls de l'ESS 2016-2019*. Economia Cooperativa, Social i Solidària i Consum, Barcelona.
- Amigos de la Tierra América Latina y el Caribe - ATALC. (2016). *Informe: Estado del agua en América Latina y el Caribe*. ATALC.
- Baseis. (2016). *Con la soja al cuello*. Baseis. Asunción: Baseis.
- Binimelis, R. i.-A. (2010). *Comercialització en Circuits Curts. Identificació i tipologia*. Manresa: Escola Agrària de Manresa i Verloc. Amb la col·laboració de l'Associació l'Era.
- Curiel, O.(2015). La descolonització des d'una proposta feminista crítica. *Descolonització i despatriarcalització de i des dels feïnismes d'Abya Yala* .
- Cabnal, L. (2010). Feminismos diversos: el feminismo comunitario. *Feminista Siempre* .
- Campesina, V. (2002). Soberanía alimentaria: un derecho para todos. *Declaración política del Foro de ONG/OSC para la Soberanía Alimentaria*. Roma.
- Carrasco, C. (2006). *L'economia feminista: una aposta per una altra economia* . Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Confederació de Cooperatives de Catalunya. (2016). *Confederació de Cooperatives de Catalunya*. Recollit de De l'Estat liberal a l'estatut d'autonomia: <https://www.cooperativescatalunya.coop/index.php/ca/observatori/historia>
- Corral, C. D. (2012). *Dones, cooperativisme i autogestió*. Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere (iiEDG), Col·lecció Quaderns de Recerca Gènere i Ciutadania (Quaderns GiC), Barcelona.
- Diversos Autors (2002). *L'agricultura debe estar fuera del Alca*. Mujeres contra el Alca: razones y alternativas. América Latina en Movimiento, Agencia Latinoamericana de Información

Diversos Autors (2017). *Rebeldías en común. Sobre comunales, nuevos comunes y economías cooperativas*. Madrid: Comunaria, Libros en Acción.

Ezquerria, S. (2012). *Acumulación por desposesión, género y crisis en el estado español*. Universitat de Vic, Departament de Salut i Acció Social . Vic: Universitat de Vic.

Entrepobles. (2009). *Las mujeres alimentan el mundo. Soberanía Alimentaria en defensa de la vida y el planeta*. Entrepobles. Barcelona: Entrepobles-Entrepobles-Entrepobos-Herriarte. Disponible a: http://www.entrepobles.org/files/Libro_sa_genero.pdf

Escobar, A. (2005). *El "postdesarrollo" como concepto y práctica social*. Facultad de Ciencias Económicas y Sociales, Universidad Central de Venezuela, Políticas de economía, ambiente y sociedad en tiempos de globalización, Caracas.

FAO. (2010). *El estado de la inseguridad alimentaria en el mundo: La inseguridad alimentaria en crisis prolongadas*. FAO/PMA.

FAO (2011). *El estado de los recursos de tierras y aguas del mundo para la alimentación y l'agricultura. La gestión de los sistemas en situación de riesgo*. Madrid: Organización de las Naciones Unidas para la Alimentación y l'agricultura, Roma, y Mundi-Prensa.

FAO. (2015). *Connecting Smallholders to markets*. FAO, Committee on World Food Security.

FAO. (2018). *El Papel de la FAO en la biotecnología*. Recollit de www.fao.org/biotechnology: www.fao.org/biotechnology

FAO. (6 / 15 / 2018). *FAO.ORG*. Consultat el 2018, a Estadísticas sobre seguridad alimentaria: www.fao.org

Federici, S. (2009). Sinpermiso Sobre capitalismo, colonialismo, mujeres y política alimentaria. *Politics and Culture 2009 (2) – Número especial sobre alimentación y soberanía*. (M. Haiven, Entrevistador) Sin permiso.

Fernández, A. Miró, I. (2016). *L'Economia Social i Solidària a Barcelona*. Ajuntament de Barcelona i La Ciutat Invisible. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

García, X. (2003). *La Soberanía Alimentaria: un nuevo paradigma*. Veterinaris Sense Fronteres. Barcelona: Federació Catalana d'ONGD.

Garcia, J. (2002). *Objectiu: mercat social*. Barcelona: Nexa 9, Fundació Ventosa i Roig.

GRAIN.(22/12/2016). www.grain.org. Recollit de Grain: <https://www.grain.org/es/article/entries/5631-los-acuerdos-comerciales-amenazan-el-liderazgo-campesino-en-la-biodiversidad-de-semillas>

Harvey, D. (2014). Contradicción 4 Apropiación privada y riqueza común. A D. Harvey, *Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo*. Madrid: Traficantes de sueños.

Institut de Drets Humans de Catalunya. (2009). *Declaració Universal dels Drets Humans Emergents*. Barcelona: Institut de Drets Humans de Catalunya.

Intermon OXFAM. (2011). *Tierra y poder El creciente escándalo en torno a una nueva oleada de inversiones en tierras*. Intermón Oxfam. 151 Informe de Oxfam.

Iratxe Arteagoitia, E. B. (2012). Teixint una altra economia. *Revista SETEM*, 21.

La Vía Campesina. (2018). *¡Sobirania Alimentaria ya! Una duía detallada*. La Vía Campesina. La Vía Campesina.

La Vía Campesina. (22 / 07 / 2017). *Declaración política V Asamblea de Mujeres de La Vía Campesina*. Consultat el 2018, a www.laviacampesina.org: www.laviacampesina.org

La Vía Campesina. (28 / 05 / 2018). *Para La Vía Campesina la Agroecología es un enfoque tecnológico subordinado a objetivos políticos profundos*. Recollit de <https://viacampesina.org>

La Vía Campesina. (2017). *Campesinas/os que luchan por la tierra. Casos de violaciones de DDHH de campesinas/os*. Recollit de <https://viacampesina.org>

La Vía Campesina. (2017). *Campesinos/as que luchan por la justicia: casos de violaciones de DDHH las/os campesinas/os*. Watterfalls, Harare: La Vía Campesina.

La Vía Campesina. (24 / 07 / 2017). *Declaración Política V Asamblea de Mujeres de La Vía Campesina*. Consultat el 2018, a viacampesina.org: <https://viacampesina.org/es/declaracion-politica-v-asamblea-de-mujeres-de-la-via-campesina/>

La Vía Campesina. (28 / 04 / 2015). *La agroecología puntal de la soberanía alimentaria*. Consultat el 2018, a www.viacampesina.org.

La Vía Campesina, FIAN internacional . (2014). *Conflictos Agrarios y Criminalización de Campesinas y Campesinos en Paraguai: El Caso Marina Kue y la "Masacre de Curuguaty"*. FIAN internacional y Via Campesina. Amsterdam: FIAN internacional y Via Campesina.

Marc Badal, R. B. (2011). *Indicadors participatius de Sobirania Alimentària a Catalunya*. Associació Entrepobles & Institut d'Economia Ecològica i Ecologia Política. Barcelona: Arran de Terra.

Monera, R. O. (2016). *Capitalisme patriarcal i divisió sexual del treball*. Barcelona: Cooperacció.

OMS/UNICEF. (2008). *Programa conjunto de monitoreo de Provisión de Agua y Saneamiento. Progresos en materia de agua y saneamiento: Enfoque especial en el saneamiento"*. Ginebra: Organización Mundial de la Salud y Fondo de las Naciones Unidas para la INFANCIA.

Pérez de Mendiguren, J. C. (2015). *Los debates entorno a la Economía Social y Solidària* (Vol. núm. 42). Centro de Documentación Hegoa, Boletín de recursos de información.

RIPESS. (2015). *Visión global de la economía social Solidària: convergencias y contrastes en los conceptos, definiciones y marcos conceptuales*.

Sánchez Cid, M. (2016). *La nostra economia*. Cooperacció. Barcelona.

Sassen, S. (2003). *Contrageografías de la globalización Género y ciudadanía en los circuitos transfronterizos* . Madrid: Traficantes de sueños.

Seminari Taifa. (2016). *La desposesión de la vida cotidiana*. Informes de economía N11. Seminari Taifa.

Suriñach Padilla, R. (2016). *Les Altres Economies de la ciutat, Identificant l'ecosistema d'economies transformadores de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, Barcelona Activa. Barcelona.

Tercer Congrés de Sobirania tecnològica. (2018). Recollit de sobtec.cat

The World Bank. (2011). *Rising Global Interest in Farmland: Can it yield sustainable and equitable benefits?* Washington D.C.: The World Bank.

Torre, M. I. (2012). *Soberanía alimentaria, trabajo y soberanía del cuerpo*. Cuaderno de debate feminista. Soberanía alimentaria y mujeres.

UNESCO. (2009). *Water for a sustainable world*. UNESCO, París.

Xarxa d'Economia Social i Solidària. (2017). *Informe de l'Estat del Mercat Social 2016*. Barcelona.

Xarxa per la sobirania energètica. (25/5/2018). <https://xse.cat>. Recollit de <https://xse.cat/manifest/>